

KULTURNO DRUŠTVO
IVAN TRINKO
ČEDAD

1992

*Trinko
Koledar*

Zadruga Lipa
Speter

1957/1939

UVODNA BESEDA

MARINO VERTOVEC

Po daljšem presledku se v novi in sodobnejši obliki spet vrača med naše ljudi in njihove prijatelje, ki bodisi v matici bodisi v zamejstvu z ljubeznjo in pozornostjo sledijo razvoju in krepitvi iskanja in potrjevanja istovetnosti beneškoslovenskega človeka, Trinkov koledar, eden važnejših spremljevalcev naše preteklosti in sedanjosti.

3

Toda namen Trinkovega koledarja ni le pričevanje o našem včeraj in danes, čeprav je že res, da ni prihodnosti brez poznavanja preteklosti.

Zdajšnji cilj našega celotnega delovanja na tem območju je poskus vključevanja v kulturne, družbene in gospodarske tokove, ki peljejo v prihodnost, v ponovno uveljavitev vloge, ki jo je nekoč Beneška Slovenija že imela, kot opazen kamenček v mozaiku, ki mu pravimo skupni slovenski kulturni prostor, ki ni več samo prostor slovenske besede in kulture, temveč tudi prostor slovenske državnosti.

Zategadelj se tudi naš koledar rahlo razlikuje od lične in dragocene knjižice, ki se je iz leta v leto pojavljala na našem prostoru: k sodelovanju smo povabili strokovnjake s te in one strani meje, čeprav ostaja jedro našega razmišljanja Benečija s svojo dušo in specifikjo.

Vidno mesto, kot stalno doslej v dolgih in plodnih letih izhajanja, zavzemajo prispevki naših duhovnikov z versko in narodnostno tematiko; poleg pa izstopajo izvirna dela razumnikov različnih profilov.

Slovenija danes na mednarodnem, političnem in kulturnem področju ni več površno in posredno poznana enota v sklopupropadle države: isto ve-

lja za slovenski narod, kulturo, jezik in za dele naroda, ki živijo izven meja nove države. In prav v tem vidimo največji izziv naše prihodnosti: novo vlogo subjekta tudi za deželico ob Nadiži ter pod dolgo senco Matajurja in Kanina, poleg Kanalske doline, Goriškega, Tržaškega, Koroške in območja zahodne Madžarske, kjer živijo Slovenci.

Državnost matične domovine ter nova, zaznavnejša vloga slovenskih skupnosti v sosednih državah sta ključ za vstop v Evropo regij in narodov, kjer bo omejevanje, zatiranje ali omalovaževanje slehernega jezika, kulture ali skupnosti nesmisel, saj je prav raznolikost, večkulturnost in večjezičnost neponovljivo bogastvo Evrope, ki jo skupaj gradimo.

VOŠČILA

EMIL CENCIG

Priletlen sem beneški duhovnik, ki že več kot štirideset let opravljam dušnopastirsko službo v naši Benečiji, popolnoma posvečen Bogu in Narodu. Od srca rad bi izrazil naši Benečiji in našim domačim beneškim sobratom duhovnikom moja najbolj iskrena voščila.

5

- Nikoli naj ne usahnejo življenske korenine našega beneškega Naroda. Bog, ki je življenje, naj ohrani in pomnoži življenje po naših beneških dolinah, vaseh in družinah.

- Nikoli naj ne usahnejo kristjanske verske korenine našega beneškega Naroda. Kristus, ki je Pot, Resnica in Življenje, naj bo vedno za naš beneški Narod, edini Odrešenik in Zveličar.

- Nikoli naj ne usahnejo narodne korenine našega beneškega Naroda. Naši beneški ljudje naj ostanejo zvesti svojemu slovenskemu jeziku, svoji kulturi in duši, s katerimi jih je Bog posebne in različne napravil v družini narodov sveta.

Ohrani, o Bog, našim domačim beneškim duhovnikom

- OTROŠKO SRCE: nedolžno srce, ki veruje v Boga in mu zaupa; ki se Bogu izroči in se da voditi Božjemu Duhu.

- *MATERINSKO SRCE*: ki zna ljubiti, prijazno sprejeti, razumeti, odpustiti in pozabiti. Kristusa, da bi ga ljudje spoznali, ni bilo sram, da je jokal in se pokazal občutljiv do vseh potreb, da je gojil prijateljstvo, užival tudi vonjavo, prosil tolažbe v trpljenju. Pri mizi, grede ko je jedel in pil z ljudmi, posebno s prijatelji in učenci, je zaupljivo odkril svojo dušo in srce. Tako tudi nas beneške, domače duhovnike naj ne bo sram, da pokažemo naše srce, naše občutke, našo prijaznost, da odložimo včasih našo vlogo in postanemo bolj človeški do naših ljudi. Saj edina beseda, ki jo današnji dan duhovnik more konkretno še ponuditi ljudem, je beseda solidarnosti s tistimi, ki trpe, je združitev z njimi.

- *MOŠKO SRCE*, srce dejanj, ki se nikoli ne utruji, nikoli ne naveliča, četudi pogostoma naleti na nasprotovanje in obrekovanje. Ostanimo popolnoma posvečeni našemu beneškemu Narodu. Nadaljujmo naše delo za naš Narod, za njegove pravice, da ostane zvest svoji kristjanski Veri, svojemu slovenskemu jeziku in kulturi, svoji Narodnosti.

6 Naše delo in zanimanje nas trudi, napravi pa nas podobne Kristusu, ki je ljubil svojo Domovino, svoj Narod; ki je jokal nad svetim Jeruzalemskim mestom, ki je posebno ljubil vse Človeštvo do smrti na lesu Križa, iz katerega ne stopi več dol, živ lepak, slovesen razglas, »najbolj pohujšljiva«, sramotna izjava ljubezni.

Podpis svoje ljubezni in zvestobe do človeštva je Kristus napravil, kot anal-fabet, s križem. Postanimo mu podobni! Kdor Boga in svoj Narod zataji, gotovo, da se pogubi!

KOLEDAR
pripravil Emil Cencig

7

*Trinbov
koledar*

JANUAR

1	S	Mati Božja Marija - Novo leto	
2	Č	Bazilij - Gregor Nacijanski	
3	P	Sveto Jezusovo Ime - Genovefa	
4	S	Angela Folinjska - Hermes	
5	N	Simeon - Milena	☺
6	P	Sveti trije kralji	
7	T	Lucijan - Rajmund	
8	S	Severin - Erhard	
9	Č	Julijan - Hadrijan	
10	P	Aldo - Viljem - Gregor Niški	
11	S	Pavlin Oglejski - Teodozij	
12	N	Jezusov krst - Tatjana - Alfred	
13	P	Hilarij (Radovan) - Veronika	☺
14	T	Feliks (Srečko) - Bogomir	
15	S	Pavel Puščavnik - Maver	
16	Č	Marcel - Ticijan - Oton in Peter	
17	P	Anton Puščavnik	
18	S	Priska	
19	N	Knut - Marij	☺
20	P	Fabijan in Sebastijan	
21	T	Neža (Jana) - Elpidij - Epifanij	
22	S	Vincencij (Vinko) - Anastazij	
23	Č	Ildefonz - Felicijan - Emerencijana	
24	P	Frančišek Sal. - Ksenija	
25	S	Spreobrnitev sv. Pavla - Ananija	
26	N	Timotej in Tit	☺
27	P	Angela Merici - Elvira	
28	T	Tomaž Akvinski	
29	S	Valerij - Julijan ubogi	
30	Č	Hijacinta - Martina	
31	P	Janez Bosco	

FEBRUAR

1	S	Brigita Irska	
2	N	Svečnica	
3	P	Blaž - Oskar	☺
4	T	Andrej Corsini - Janez de Britto	
5	S	Agata - Albin	
6	Č	Pavel Miki in tov. - Doroteja - Teofil	
7	P	Rihard - Koleta	
8	S	Hieronim Emiliani - Janez de Matha	
9	N	Apolonija - Rinaldo	
10	P	Sholastika - Viljem Veliki	
11	T	Lurška Mati božja - Saturnin	☾
12	S	Eulalija - Benedikt Anijanski	
13	Č	Katarina Ricci - Hermelinda	
14	P	Valentin (Zdravko) - Ciril in Metod	
15	S	Georgija (Jurka, Zorka) - Favstin	
16	N	Onezim	
17	P	Aleš - Silvin	
18	T	Simeon Jeruz. - Flavijan	☺
19	S	Konrad - Barbato	
20	Č	Leon - Didimo - Eleuterij	
21	P	Peter Damiani - Eleonora - Irene	
22	S	Sedež apostola Petra - Marjeta Kortonska	
23	N	Polikarp - Livij	
24	P	Lucij - Sergij	
25	T	Taras - Valburga - Cezarij	☾
26	S	Aleksander - Matilda - Romeo - Nestor	
27	Č	Gabrijel Žalostne Matere božje	
28	P	Roman - Osvald	
29	S	Just - Eva	
-
-

MAREC

1	N	debelinca - Antonina	
2	P	Simplicijan - Henrik	
3	T	Kunigunda - Marin - pust	
4	S	Kazimir - pepelnica	☺
5	Č	Janez od Križa - Foka	
6	P	Fridolin	
7	S	Perpetua in Felicita	
8	N	Janez od Boga - dan žena	
9	P	Frančiška Rimska - Ecij	
10	T	40 mučencev - Makarij	
11	S	Sofronij - Eutimij	
12	Č	Doroteja (Dora) - Luigi Orione	☺
13	P	Nikefor - Evfrazija	
14	S	Matilda - Florentina	
15	N	Klemen (Milko) - kvatrnica	
16	P	Hilarij in Tacijan - Herbert	
17	T	Patricij (Patrik) - Jedrt (Jerica)	
18	S	Ciril Jeruzalemski	☺
19	Č	Jožef, Jezusov rednik	
20	P	Klavdija - Martin iz Brage	
21	S	Nikola iz Flue	
22	N	Lea - Katarina Gen.	
23	P	Turibij - Frumencij (Žitko)	
24	T	Dionizij Palestinski - Romolo	
25	S	Gospodovo oznanenje - Dizma	
26	Č	Emanuel - Lara Krimška	☺
27	P	Rupert - Lidija	
28	S	Sikst III, papež - Bojan - Kastor	
29	N	Sekund	
30	P	Amedej Savojski - Janez Kliman	
31	T	Benjamin - Modest Gosposvetski	

APRIL

1	S	Hugo - Venancij	
2	Č	Frančišek Pavelski	
3	P	Rihard - Luigi Scrosoppi	☺
4	S	Izidor	
5	N	Vincenc Ferreri - tiha nedelja	
6	P	Marcelin - Irenej Sirmski	
7	T	Janez de la Salle - Herman	
8	S	Tomaž Tolentinski - Valter	
9	Č	Marija Kleopova - Albert	
10	P	Ezekijel prerok - Apolonij	☾
11	S	Stanislav - Gemma Galgani	
12	N	cvetna (oljčna) nedelja	
13	P	Martin I. - Hermenegild	
14	T	Valerijan - Lidvina	
15	S	Hanibal - Cezar	
16	Č	veliki četrtek	
17	P	veliki petek	☺
18	S	velika sobota	
19	N	Velika noč - Jezusovo vstajenje	
20	P	Velikonočni ponedeljek - Teotim - Hilda	
21	T	Anzelm - Izak	
22	S	Leonid - Aleksander (Saša)	
23	Č	Jurij - Adalbert (Vojteh)	
24	P	Fidelis iz Sigmaringena	☾
25	S	Marko Evangelist - dan osvoboditve	
26	N	bela nedelja	
27	P	Cita - Hozana	
28	T	Peter Chanel - Ludvik Montförski	
29	S	Katarina Sienska	
30	Č	Jožef Cottolengo - Pij V.	
-

MAJ

1	P	praznik dela - Jožef delavec	
2	S	Atanazij - Boris	☺
3	N	Filip in Jakob apostola	
4	P	Florijan (Cvetko) - Cirijak	
5	T	Gotard	
6	S	Dominik Savio - Benedikta	
7	Č	Gizela - Flavij in Gušto	
8	P	Deziderij (Željko) - Dominika - Viktor	
9	S	Katarina iz Bologne - Herma - Lavinija	☽
10	N	Antonin	
11	P	Sigismund (Žiga) - Mamert	
12	T	Leopold Mandič - Pankracij - Ahil	
13	S	Marija Mazzarello - Servacij	
14	Č	Matija ap. - Justina - Bonifacij	
15	P	Marija mati Cerkve - Torkvat - Zofija (Sonja)	
16	S	Janez Nepomuk - Ubald	☺
17	N	Pashal Baylon - Jošt	
18	P	Janez I. - Erik - Adalgiza	
19	T	Peter Celestin - Ivo	
20	S	Bernardin Sienski - Armand	
21	Č	Viktor - Teobald	
22	P	Rita da Cascia - Renata	
23	S	Janez Rossi - Florenc - Evfrozinja	
24	N	Marija pomočnica kristjanov	☺
25	P	Urban - Beda - Gregor VII	
26	T	Filip Neri - Marijana	
27	S	Avguštin Cant. - Julij	
28	Č	Emilij - German	
29	P	Maksim - Feliks iz Nikozije	
30	S	Kancij in tov. - Ferdinand	
31	N	Vnebohod - Velik križ - Marijino Obiskanje	

JUNIJ

1	P	Justin - Fortunat - Klavdij	☺
2	T	Marcelin in Peter - Erazem	
3	S	Karel Lwanga in tov. - Klotilda	
4	Č	Kvirin - Fračišek Car.	
5	P	Bonifacij - Sancij (Svetko)	
6	S	Bernard - Norbert - Pavlina	
7	N	dan republike	☺
8	P	Medard - Viljem (Vilko)	
9	T	Efrem - Primož in Felicijan	
10	S	Bogumil - Jolanda	
11	Č	Barnaba ap. - Amabile - Feliks in Fortunat	
12	P	Adelaide (Adele) - Onofrij	
13	S	Anton Padovanski	
14	N	Presveta Trojica - kvatrnica	
15	P	Vid - Proto - Amos	☺
16	T	Gvido Koterski - Avrelijan	
17	S	Emilija (Milka) - Adolf	
18	Č	Marina - Gregorij Barbarigo	
19	P	Romuald - Gervazij in Protazij	
20	S	Mihelina - Adalbert - Silverij	
21	N	Presveto Rešnje telo	
22	P	Pavlin iz Nole	
23	T	Jožef Cafasso - Agripina	☺
24	S	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	Č	Viljem - Prosper	
26	P	Jezusovo Srce - Janez in Pavel	
27	S	Marijino Brezmadežno Srce - Ema - Ciril	
28	N	Irenej - Ada - Marcela	
29	P	Peter in Pavel ap.	
30	T	Emilijana - prvi rimski mučenci	☺
-

JULIJ

1	S	Estera - Teobald - Aronne	
2	Č	Vital (Živko)	
3	P	Tomaž ap. - Heliodor	
4	S	Elizabeta port. - Urh	
5	N	Anton Marija Zakarija	
6	P	Marija Goretti - Bogomila	
7	T	Izajija prerok - Vilibald	☪
8	S	Evgen - Hadrijan - Akvila in Priscila	
9	Č	Veronika Giuliani	
10	P	Amalija (Ljuba) - Alma - Rufina	
11	S	Benedikt - Olga	
12	N	Mohor in Fortunat	
13	P	Henrik - Joel pr.	
14	T	Kamil de Lellis	☺
15	S	Bonaventura (Bogdan) - Vladimir	
16	Č	Karmelska Mati božja - Elvira	
17	P	Aleš (Aleksij) - Marcelina	
18	S	Fridrik (Miroslav) - Arnold	
19	N	Aurea (Zlatka) - Arsen	
20	P	Marjeta - Elija prerok	
21	T	Lovrenc iz Brind. - Danijel (Danilo)	
22	S	Marija Magdalena	☾
23	Č	Brigita - Apolinarij	
24	P	Kristin - Boris in Gleb	
25	S	Jakob Starejši ap. - Krištof	
26	N	Joahim in Ana	
27	P	Gorazd - Kliment - Natalija	
28	T	Nazarij in Celzij	
29	S	Marta - Olaf	☺
30	Č	Peter Krizolog - Donatella	
31	P	Ignacij Lojolski - Fermo	

AVGUST

1	S	Alfonz M. Liguori	
2	N	Evzebij - Porcijunkula	
3	P	Lidija - Peter Eymard	
4	T	Janez M. Vianney	
5	S	Marija Snežnica (Nives) - Emidij - Abel	☺
6	Č	Jezusova spremenitev na gori Tabor	
7	P	Sikst II. - Kajetan	
8	S	Dominik - Darija	
9	N	Roman - Peter Faber	
10	P	Lovrenc - Asterija (Zvezdana)	
11	T	Klara (Jasna) - Tiburcij in Suzana	
12	S	Hilarija - Makarij	
13	Č	Poncijan in Hipolit	☺
14	P	Maksimilijan Kolbe - Sante	
15	S	Marijino Vnebovzetje - rožinca	
16	N	Rok - Štefan Ogrski	
17	P	Hijacint - Alipij - Libert	
18	T	Helena (Alenka, Elka) - Agapit	
19	S	Janez Eudes - Boleslav	
20	Č	Bernard - Samuel (Samo)	
21	P	Pij X. - Fabricij - Sidonij (Zdenko)	☺
22	S	Devica Marija Kraljica	
23	N	Roza iz Lime	
24	P	Jernej ap. (Bartolomej)	
25	T	Ludvik IX. - Jožef Kalasanc	
26	S	Rufin - Zefirin - Ivana	
27	Č	Monika, mati sv. Avguština	
28	P	Avguštin - Adelina	☺
29	S	Janez Glavosek - Sabina	
30	N	Gavdencija	
31	P	Rajmund (Rajko) - Aristid	

SEPTEMBER

1	T	Egidij (Tilh) - Verena	
2	S	Kastor - Emerik (Mirko) - Elpidij	
3	Č	Gregor Veliki - Simon	☽
4	P	Rozalija (Žalka) - Ida	
5	S	Lovrene Giustiniani - Viktorin	
6	N	Petronij - Evelina	
7	P	Regina - Bronislava	
8	T	Rojstvo D. Marije (Bandimica)	
9	S	Peter Klaver	
10	Č	Nikolaj tol. - Pulherija	
11	P	Emilijan (Milan) - Prot in Hijacint	
12	S	Marijino ime - Tacijan (Tihomil)	☺
13	N	Janez Zlatousti	
14	P	Povišanje svetega Križa	
15	T	Žalostna Mati Božja (Dolores)	
16	S	Ljudmila - Kornelij in Ciprijan	
17	Č	Robert Bellarmino - Lambert	
18	P	Irena (Mira) - Jožef Kupert	
19	S	Januarij	☾
20	N	Korejski mučenci	
21	P	Matej (Matevž) ap. in ev. - Jona	
22	T	Tomaž Vilanovski - Mavricij	
23	S	Lin - Tekla	
24	Č	Marija rešiteljica jetnikov	
25	P	Avrelija (Zlatka) - Sergij	
26	S	Kozma in Damijan - Nil	☺
27	N	Vincencij - kvatrnica	
28	P	Venčeslav (Vaclav)	
29	T	Mihael, Gabrijel, Rafael nad.	
30	S	Hieronim - Demiro	

OKTOBER

1	Č	Terezija Deteta Jezusa - Remigij	
2	P	Angeli Varuhi	
3	S	Evald - Kandid (Žarko)	☺
4	N	Frančišek Asiški	
5	P	Placid - Marcelin	
6	T	Bruno - Renato	
7	S	Rožarska Devica Marija	
8	Č	Pelagija - Demetrij (Mitja) - Abraham	
9	P	Dionizij - Janez Leonardi	
10	S	Frančišek Borgia - Hugolin	
11	N	Firmin - Gerard	☺
12	P	Maksimilijan - Serafin	
13	T	Edvard - Gerard	
14	S	Kalist I. - Gaudencij (Veselko)	
15	Č	Terezija Velika, Akvilska	
16	P	Hedvika - Marjeta Alacoque	
17	S	Ignacij Antiohijski - Viktor	
18	N	Luka ev.	
19	P	Izak Jogues - Pavel od Križa	☺
20	T	Vendelin - Bertila	
21	S	Uršula - Celina	
22	Č	Marija Saloma	
23	P	Janez Kapistran	
24	S	Anton M. Klaret	
25	N	zahvalna nedelja	☺
26	P	Lucijan - Evarist	
27	T	Sabina Akvilska - Frumencij	
28	S	Simon in Juda Tadej ap.	
29	Č	Narcis - Hermelinda	
30	P	Alfonz Rodr. - Tomaž B.	
31	S	Volbenk - Lucilla	

NOVEMBER

1	N	Vsi sveti	
2	P	Verne duše	☺
3	T	Just - Martin de Porres - Silvija	
4	S	Karel Bor. (Drago)	
5	Č	Zaharija in Elizabeta	
6	P	Lenart	
7	S	Engelbert - Ernest	
8	N	Deodat (Bogdan)	
9	P	posvetitev lateranske bazilike	
10	T	Leon Veliki - Andrej Av.	☺
11	S	Martin I. - Davorin	
12	Č	Jozafat	
13	P	Stanislav (Slavko) - Diego (Didak)	
14	S	Nikola Tavelič	
15	N	Albert Veliki	
16	P	Marjeta Škotska - Gertruda (Jedrt)	
17	T	Elizabeta Ogrska - Evfemija in Tekla	☺
18	S	posvetitev bazilike Sv. Petra - Abdija	
19	Č	Narsej - Neža Asiška	
20	P	Edmund - Benigno	
21	S	Darovanje Marije Device - Gelazij I.	
22	N	Kristus kralj vesoljstva - Cecilija	
23	P	Klemen I. - Kolumban	
24	T	Krizogon - Flora (Cvetka)	☺
25	S	Katarina Aleksandrijska	
26	Č	Leonard Portomavriški	
27	P	Virgil - Valerijan Oglejski	
28	S	Eberard -Gregorij III.	
29	N	Saturnin	
30	P	Andrej	

DECEMBER

1	T	Božena - Eligij	
2	S	Bibijana (Vivijan, Živa) - Kromacij	☺
3	Č	Frančišek Ksaver	
4	P	Barbara	
5	S	Saba - Krispina	
6	N	Miklavž	
7	P	Ambrož - Agaton	
8	T	Brezmadežno spočetje D. Marije (adventnica)	
9	S	Sirij - Valerija	
10	Č	Loretska Mati božja	☺
11	P	Damaz I. - Savinij - Danijel Stilit	
12	S	Ivana Frančiška de Chantal	
13	N	Lucija	
14	P	Janez od Križa - Dušan	
15	T	Kristina - Nino	
16	S	Adelhajda (Adela) - Albina	☺
17	Č	Lazar iz Betanije	
18	P	Gracijan - Teotim in Bazilij	
19	S	Urban V. - Tea - Favsta	
20	N	Evgen - kvatrnica	
21	P	Peter Kanizij - Severin	
22	T	Frančiška Ksaverija Cabrini	
23	S	Viktorija (Vika) - Janez Kancij	
24	Č	Adam in Eva	☺
25	P	Božič	
26	S	Štefan	
27	N	Sveta družina - Janez ap. - Fabiola	
28	P	Nedolžni otroci	
29	T	Tomaž Becket	
30	S	Hermina - Onorij	
31	Č	Silvester	

Več kot neskončnost
(detajl)
1988

NAŠ SVET

*Trinbov
Koledar*

Sanje v brezčasju
(detajl)
1987

KAJ JE SLOVENIJA, KAKŠNI SMO SLOVENC

CIRIL ZLOBEC

Majhna je ta naša Slovenija, vendar: koliko Slovencev jo resnično pozna? Pozna vse njene doline, gore, ravninske predele, Kras, obalo? Zakaj pravim vse, saj nihče na svetu ne pozna v celoti svoje dežele, svoje domovine? Tudi sam je še zmerom ne poznam, kot bi si želel: vse življenje jo odkrivam v njenih posameznostih, ki jih še nisem poznal, pa tudi iste pokrajine v različnih letnih časih, ko se njihova podoba spreminja, včasih ni v njih več podobnosti kot v človeškem življenju med otroštvom in starostjo. Pogosto potujem po Sloveniji in nemalokrat se mi primeri, da me domačin, zaljubljen v svoj kraj, zanosno vpraša: »Ali ni naš kraj najlepši?« In moj odgovor je zmerom enak: »Vsak kraj je za tiste, ki ga imajo radi, najlepši.« In tako je Slovenija za Slovence najlepša dežela. Tudi tujcem, resnici na ljubo, se zdi nenavadno lepa v sleherni svoji podobi in v vseh letnih časih.

23

Tudi v tem primeru gre torej za lepoto, ki ne živi sama zase, ampak je najtesneje povezana z našim odnosom do nje. Tako je mogoče reči, da lepoto v vsem njenem obsegu in globini lahko dojema in uživa samo človek, ko jo resnično pozna, recimo kar v njeni zemeljski podobi, in ki jo ima hkrati tudi rad. To misel je možno tudi dopolniti: ta ljubezen do domačega kraja in občutek, da je prav naš kraj najlepši, je lahko tista vez, ki nas Slovence povezuje kot narod. Kajti te vrste lepota je povsod in povsod so ljudje, ki jo tako občutijo.

Slehera domovina, če jo kot domovino občutimo, živi na dveh ravneh:

kot zemljepisni prostor, kot politična skupnost, in kot razlog naše ljubezni, občutka pripadnosti, ki nas veže in povezuje iz roda v rod. Politične spremembe, ki so se v Sloveniji zgodile v zadnjih dveh letih, in se še dogajajo, so ta občutek pripadnosti prav temu prostoru še poglobile: če smo bili prej cela stoletja samo lepa dežela, »najlepši kraj na svetu«, nesvobodna domovina, po drugi svetovni vojni republika z vse večjo državno zavestjo, smo zdaj samostojna država, v taki obliki prvič v naši zgodovini. Pot, ki smo jo morali zato prehoditi, vključno z desetdnevno vojno, ki je terjala tudi svoj krvavi davek, je pritegnila pozornost vse Evrope in tudi širše. S svojim bojem, političnim, vojaškim in diplomatskim, smo Slovenci dokazali, da pravica naroda ni zmerom odvisna samo od njegove številčne moči, ampak tudi, če ne celo predvsem, od njegove zrelosti in volje, da to doseže. In to voljo in zrelost smo Slovenci pokazali v obsegu in z določnostjo, ki sta presenetila svet.

Ob tem pa se neizogibno postavlja vprašanje, kolikšna je ta naša zrelost tudi navznoter, ali smo si v čutenju in misli bliže drug drugemu Slovenci v različnih pokrajinah, znotraj matične domovine in v zamejstvu. Vprašamo se tudi lahko: Ali je zdaj na primer Rezija, ta najbolj oddaljena slovenska dolina na Zahodu, kaj bliže nacionalni skrbi matične domovine Republike Slovenije, in obratno: Ali je sedanja Republika Slovenija kaj bliže kot v preteklosti čutenju in misli Slovencev v Reziji, v Kanaški dolini, v Slovenski Benečiji sploh?

To vprašanje si zastavljamo z vso odgovornostjo na obeh straneh meje in vse več je znamenj, da se ta povezava krepi, pogloblja, da se prav na tem prostoru preizkušajo in ustvarjajo novi mednarodni odnosi in povezave. To po eni strani povzroča določen hrup pri nekaterih skrajno desnih silah v Italiji, medtem ko njena demokratična javnost vse bolj sprejema spoznanje, da se resnična vrednost demokracije meri še najbolj zanesljivo prav po odnosu do manjšine, ki ne sme biti utesnjena v svojih narodnih čustvih in potrebah. Zdaj Italija in Slovenija začneta urejati problematiko svojih manjšin vse bolj neposredno po evropskih kriterijih (v Sloveniji so bili ti kriteriji zmerom zelo visoki) in zmerom bolj tudi na recipročni ravni. Preprosto rečeno: kar je slabo za italijansko manjšino na Koprskem v Sloveniji, ne more biti dobro, na primer, za Rezijane, in obratno seveda. Enak odnos do slovenske manjšine v Italiji, ne glede na to, ali gre za Slovence v Tržaški, Goriški ali Videmski pokrajini, se šele zdaj prvič postavlja kot možno vprašanje za resno politično razpravo med Slovenijo in Italijo.

Težko je biti prerok, vendar upanje obstaja, da pomeni samostojna Slovenija več samostojnosti in razvojnih možnosti tudi za Slovence v Videmski pokrajini. Ugodnejši odnosi pa so tesno povezani tudi z večjo

prizadevnostjo in odgovornostjo Slovenije do manjšin svojega naroda zunaj državnih meja.

Pot k pravičnosti življenja naroda in njegovih posameznih delov je največkrat dolga in trnova, poleg vsega drugega je potrebna tudi živa ljubezen, ki se prenaša iz očeta na sina, tista nerazložljiva skupna ljubezen, zaradi katere se nam tudi najbolj siromašen kraj, čeprav, kot pravimo, Bogu za hrbtom, zmerom, za vsako generacijo in vsakega posameznika, zdi »najlepši na svetu«.

In prav to je domovina, ki je širša od države, zakoličene z državnimi mejami.

Sanje v brezčasju
(detajl)
1987

PRIJATELJSKA POSLANICA V BENEČIJO

TOMAŽ PAVŠIČ

Občutek imam, da se staram in hkrati mladim skupaj z Benečijo. Zame je Benečija neumrjoča, četudi včasih na smrt bolna slovenska deželica tam za Matajurjem. Pomagati ji moramo vsi, v prvi vrsti Italija, pa tudi vsi Slovenci, kajti Evropa, tista toliko opevana in čaščena matica civilizacije, je tudi v Benečiji. In če umira Benečija, z njo umira tudi košček stare in večno mlade celine. Ko letos oživlja Trinkov koledar in gre za novo leto 1992 med beneške ljudi doma in po svetu, me obhaja novo občutje, zavest, da smo prestali vse hudo, da »naši zvoní še zvoné«, kot je pred dvajsetimi leti zapisal Aldo Klodič. Benečija je v moji zavesti živela že davno prej, kot sem prvič stopil na njena tla.

Matajur je bil zadnja gora, ki smo jo gledali na zahodu. Za njo se je spuščalo poletno sonce, kadar sem bil kje visoko gori nad Idrijco. V moj predstavní svet so stopali paglavci Ivana Trinka, prava Benečija pa me je osvojila mnogo pozneje. Res da sem kot primorski študent iz Ljubljane pred 36 leti spoznal v Gorici Lilijano od Hlodiča, ki nam je prinesla na oder rože in da je bil v dvorani tudi Djelmo iz Barda, ki sem se z njim spoznal šele čez veliko let. A moj prvi pravi stik z Benečijo je bila ožčinca leta 1968. V cerkvi Srca Jezusovega v Podutani so prikazovali Pasijon, Kristusovo trpljenje, in njegovo spoznavanje bolečine je bilo nekaj, kar se da primerjati z veličino in obenem grozoto, ki ju v človeški ne-

moči in neznanju povzroča asimilacija.

Potem so si sledila leta obiskov in novih prijateljstev. Ko sem bil v službi v Novi Gorici, mi je bila Benečija tudi zemljepisno zelo blizu.

Četudi so nas včasih neopazno spremljali karabinjerji, doma pa zapisovali udbovci, sem se s takih pohodov zmeraj vračal duhovno potešen in poln dobre volje.

Ljudje in narava, ves ta prostrani mali svet se je spreminjal v moje notranje bogastvo.

Tistih 50 kilometrov iz Gorice gor čez Krmin in Staro Goro v Tarbij je bil kot skok v drugi svet. Hodil sem tudi pozimi in nekajkrat poskusil ledeno cesto okrog Huma proti Štoblanku, ko še ni bila asfaltana. S Petrom Krečičem pa sva se nekoč v starem fičku zaletavala iz Srednjega gor v tisti strmi klanec; cesta je bila spolzka in vedno sva morala zadensko nazaj v kup snega doli na placu. Ko nama je skoraj uspelo, pa je izza ovinka pokukala plava «korigera» in spet ni bilo nič. Tistokrat nisva prišla do pre Emilia, sva se pa ustavila spodaj pri Doriču. Tako so se nabirali vedno novi prijatelji. Potem pa vsemogoče zanimive prireditve: Dan emigranta, Kamenica, Burnjak, Senjam beneške pesmi, blumarji, razburljiva pot od Plestišč do Prosnida, predavanja v Škrutovem, pri Škofu v Podbonescu ... pa tudi hude reči - potres, pogreb Rina Markiča... Vse polno gan-

ljivih spominov.

* * *

Hvaležen sem vsem, ki so mi odpirali pot v Benečijo, med njimi so že davno pokojni: Simon Rutar s svojo knjigo, Berti Rejc, ki sem ga osebno poznal in mnogi drugi. Tudi mi smo koga popeljali v Benečijo, nekaj avtobusov izletnikov, pa tudi pesnika in pisatelja Edvarda Kocbeka (umrl že 1981). Z Marijanom Brecljem sva bila s tem plemenitim slovenskim duhom na Trinkovem grobu in še pri pre Mariu in pri tarbijskem gospodu Cenčiču.) Kocbek je stalno spremljal usodo Benečije, svoja dva sinova, Matjaža in Jureta, pa je, ko sta se igrala na dvoirišču, ponavadi klical: Mat-a-Jur, Matajur!). Številni pohodi v Benečijo so me navdajali z novimi spoznanji in blažene bodo ostale ure, ki sem jih prebil v družbi Benečanov. Res bo treba enkrat stopiti še gor v Topolove, kjer še nisem bil, pa so me tiste terasice, podprte s kamnitimi zidci, vedno vznemirjale kot poseben spomenik stoletnega znoja pridnih ljudi, ki so bili v ljubečem, četudi hkrati bojevitim razmerju s skopo domačo grudo. Pa tudi v Breg nad Terom bo še treba pogledat, če je po vsem hudem tam gori še ostala kakšna samotna človeška duša. In večni kraljevski Matajur! Včasih v sanjah vidim ti-

sti čudoviti razgled na vse strani, tako v naše domače gore, kot na širno furlansko ravan. V duhu se spustim čez tarčmunske strehe, dol po dolincah in potem v dolino-mater - Nadižo, da bos občutim njen prod in milo vodico...

A zdaj, ko prihaja v deželo zima, bi bilo še najlepše stopiti v stari matajurski farovž in se ob gubanci in žganju ali vinu pogovarjati o beneških ljudeh in rečeh. Moj spomin se potepa po beneških lazih in roncih, plava mi po dolincah in bregovih.

* * *

Prihajajo novi časi, ne samo za Slovenijo, tudi za Benečijo in našo staro Evropo. Bodo Benečani zdržali? Za leto 1992 jim želim vse dobro. Upanje je v Špetru, pri tistih malih, ki rastejo z dvojezično šolo. To je nova mladika na tisočletni lipi, ki so jo klestili viharji preteklosti, ki so v njo treskale strele. Vsi, ki nam je Benečija odpirala svojo dušo in srce, ji stojimo ob strani in si želimo novih medsebojnih srečanj, ki nas narodno in človesko bogatijo in odpirajo nove možnosti srečnega sožitja z vsemi. In da bi bilo zdravo an veselo, kot pravi Ponediščak.

Zavetje rok
(detajl)
1986

POSLANSTVO TRINKOVEGA KOLEDARJA

JOŽKO KRAGELJ

Pobuda za Trinkov koledar je prišla iz Gorice. Msgr. Rutar, ing. Rustja in prof. Bednarik so se posvetovali z msgr. Trinkom in duhovnikom Cuffolom, kaj bi vsaj enkrat na leto ponudili Beneškim Slovencem. Družinsko pratiko so starejši Benečani že poznali, zato je padel predlog, naj bi bilo nekaj pratiki podobno. Izkoristili so priliko - devetdesetletnico Ivana Trinka. Zato je leta 1953 prvič izšel Koledar. Posvečen je 90-letnici Ivana Trinka, govori o zgodovini Beneške Slovenije in o delavcih, ki so se iz Benečije izselili v razne države, zlasti v Belgijo. V Belgiji pa je takrat deloval med Slovenci duhovnik Zdravko Reven, ki se je tam srečal tudi z Benečani. Takoj je navezal stik z Antonom Cuffolom, ki je nabiral

razne pesmice in pripovedke med beneškimi ljudmi in ga prosil, da bi pri koledarčku sodeloval. Tako bi vzbudil zanimanje tudi med beneškimi delavci. Prej je izdajal 'Glas Beneških Slovenju' v razmnoženi obliki.

Prvi letnik koledarčka je izšel v samozaložbi, od leta 1954 do 1960 pa ima napisano: Založil Valentin Reven in delavci Beneške Slovenije v Belgiji. Letniki 1961 do 1967 imajo oznako: Izdali delavci v Belgiji. Od leta 1968 do 1985 pa je zopet izhajal v samozaložbi. Ta samozaložba je prihajala iz Gorice. Tiskarno je plačeval msgr. Rutar, ki je po dobrotnikih dobil nekaj denarja. Urednik je bil do smrti prof. Rado Bednarik. Po njegovi smrti ga je deset let urejeval Jožko Kragelj. Izhajal je

33 let. Če pregledamo vse te letnike, najdemo v njih veliko bogastvo o Benečiji, krajih in ljudeh. Pri njem je sodelovala cela vrsta ljudi od članov Akademije in profesorjev do najbolj preprostih. Morda zadnje čase v Benečiji koledarček ni bil tako sprejet kot v drugih krajih Goriške in Slovenije. Naj navedem sodelavce. Beneški duhovniki: Cuffolo, Cracina, Gujon, Birtig, Cenčič, Zuanella; profesorji: Bednarik, Kacin, Merku, Jevnikar, Beličič, Pavšič, Boris Pahor, Milko Matičetov, Em. Cevc, Lida Bezljaj, Marjan Breccelj, Černo, Ludvik Zorzut, Ljubka Šorli, ing. Rustja, ing. Vladimir Vremec, Štefan Tonkli, msgr. Rutar, Izidor Predan, Dino Del Medico in še drugi.

Vsak je skušal iz svoje zakladnice doprinesiti svoj prispevek, da bi ti kraji zablesteli v vsem bogastvu in da ne bi bili zapostavljeni in se čutili manjvredne. Iz teh letnikov zveemo, da so v te kraje prihajali duhovniki celo iz Istre, ko tukaj ni bilo dovolj domačih. Ohranjen je celo misal in brevir v glagolici, kar pomeni, da je bilo tu tudi slovensko bogoslužje.

Trinkova korespondenca nam pokaže, da je bil povezan z vsem slovanskim svetom in da so se mnogi znastveniki in pisatelji z njim posvetovali. Prikazan je kot filozof, zgodovinar, glasbenik in umetnik. Mnoge perorisbe, ki bi bile drugače izgubljene, so objavljene na teh straneh.

Na teh okrog 4500 straneh bra-

lec najde vse podatke o tej zemlji in njenih ljudeh. Da so Beneški Slovenci razstreseni po raznih državah Amerike, po Franciji, Nemčiji, Belgiji in Švici kot rudarji in delavci, da so iz Benečije odšli misijonarji v Afriko, da je v Padovi deloval filozof Jakob Štelling iz Tarbija, da ima Benečija čudovite stare cerkvice, lepe podzemeljske jame, med katerimi je Landarska najbolj znana. Opisana je Stara gora, Rezija in njeni ljudje, Neme, Fojda in Čenebola, prikazane so strahote potresa leta 1976, skratka veliko stvari iz preteklosti in sedanjosti. Veliko bogastvo je v narodnih pravljičah in pripovedkah, ki so jih znali pripovedovati stari ljudje, da se je ohranil slovenski jezik. V zadnjih letnikih so tudi pravljičice, ki so jih nabirali otroci za natečaj Moja vas ali na letovanju Mlada brieza. Zanimiva je kronika, ki vsako leto poroča, kaj se je med letom zanimivega zgodilo v teh krajih. Poleg Trinkina je prikazano delo beneških duhovnikov od Petra Podreke do današnjih čedermacev. Prav tako poslanstvo časnikov Dom in Novi Matajur ter dvojezične šole. Italijani bi rekli 'una vera miniera di cultura'. Zato je prav, da je bila dana pobuda, naj se Trinkov koledar obnovi. Naj pride na dan v novi obleki, z novo vsebino in novimi sodelavci, ki bodo znali v današnjem človeku buditi zanimanje za slovenski jezik in v njem vzgojiti narodno zavest.

TRINKOVO GRADIVO V GORIŠKI KNJIŽNICI FRANCETA BEVKA

MARIJAN BRECELJ

Goriška knjižnica ni edina knjižnica, ki hrani Trinkovo gradivo. Med drugimi hranilišči je gotovo ljubljanska Narodna in univerzitetna knjižnica in morda še kdo. Je pa Goriška knjižnica po vsej verjetnosti edina, ki tako gradivo hrani v večji množini.

Februarja leta 1958 je predhodnica današnje »Goriške knjižnice Franceta Bevka«, tako imenovana »Študijska knjižnica« v Novi Gorici, kupila v Antikvariatu Cankarjeve založbe v Ljubljani konvolut Trinkovih rokopisov in drugega gradiva (pisem) iz pesnikove ostaline. To gradivo se je v Študijski knjižnici hranilo v mapah, vendar je ostalo formalno nevpisano vse do osnovanja inventarne knjige rokopisnega oddelka zbirke leta 1967, pa čeprav

je bilo že deloma javno prikazano na razstavah v Novi Gorici in v Kopru. Posamezni kosi tega gradiva so bili, ne da bi kdorkoli koga kaj vprašal, torej brez dovoljenja hranitelja, natisnjeni v knjigi »Trinko: Spisi. Uredil Andrej Budal«, ki je izšla v Šempetru pri Gorici - tu je bila namreč tiskana v tiskarni Soča - z lažnim impresumom, kot da bi bila tiskana v Trstu. Tudi še po 1967 gradivo ni bilo inventarizirano iz preprostega razloga, ker je knjižnica želela ohraniti kronološko prednost za drugo gradivo (npr. številne Bevkove rokopise, ki jih je avtor prinašal v dar). In tako pridemo v naslednje leto 1968, ko v resnici zasledimo inventarne številke od 68 do vključno 180, se pravi 112 inventarnih števil.

Očitno je, da gradivo ni bilo vpisano kar na slepo; o tem govorijo naslednji elementi: predvsem je bilo predhodno dovolj podrobno urejeno (dopisniki Trinku so razvrščeni po strogem abecednem redu), drugič pa tudi nosijo vsi vpisi eden ter isti dan vpisa (5. januar 1968), kar bi sicer bilo za tako veliko množino gradiva čisto materialno nemogoče opraviti. Gradivo v tej fazi obdelave še ni imelo signature kakor tudi ne podrobnejšega popisa ali opisa. Na pozamezne njegove kose je bil odtisnjen žig lastnice »Študijska knjižnica - Nova Gorica« in vpisana tekoča inventarna številka. Šele po delni ureditvi, ki obsega dve arhivski škatli, je dobilo signaturo Ms 8, škatli 6, 7. Predvsem je tu blizu 300 kosov korespondence (pisem, dopisnic, vizitk, telegramov, itd. od 98 dopisnikov. Sledijo še: Trinkov dramski prizorček, črtica »Oče in sin«, dalje posamezna poglavja kasnejšega dela *Storia della Jugoslavia*, tako poglavje: *Arte slovena: Musica*, dalje *Arte Slovena: Pittura*, *Storia della Jugoslavia* (naslov je prečrtan in nadomeščen s *Prenozioni storiche*, potem sledi *Letteratura jugoslava*. Dalje so tu razprave oziroma govori, ki jih je Trinko imel pretežno v videmski Akademiji, katere član je bil in sicer: *Della distinzione fra la potenza l'Atto*, dalje: *Notizie su Giulio Quaglia pittore*, 3 poglavja oziroma opisi pozameznih predelov Beneške Slovenije za Gor-

tanijevo delo Guida del Friuli, in sicer: *Valle di San Leonardo*, dalje *San Pietro al Natisono* in še *Comune di Prepotto*.

S področja glasbe je rokopis »A proposito di Missus«, ki je bil kot predavanje v videmski Akademiji objavljen kot posebni odtis, en zapisek (8 str.) je tudi etnografske narave, eden (*Gli studi del prof. Baudouin de Courtenay*) pa je posvečen spisom istega.

Sledi manjša mapa enolistnih zapisev izvornih pesmi, tudi kakega prevoda, proznih drobcev itd. Nekateri teh listov imajo poleg besedila tudi posamezne risbe s peresom (inicialke, vinjete ob tekstu, skice, itd.).

Najobsežnejši je seveda korespondenčni del in zato potreben podrobnejšega opisa, ker je med omenjeno ostalino manj znan, čeprav tu in tam, v izboru ali odlomkih, objavljen (Koledar Goriške Mohorjeve družbe, Trinkov koledar, *Novi Matajur*, *Dom*, posamezne knjige o Trinku, itd.), drugič pa zato, ker se tudi samo v tem delu gradiva kaže velika širina Trinkovega sveta, s katerim je bil v zvezi, pa naj je šlo za tovariše iz duhovniških vrst ali prijatelje, posebej še za dolgo vrsto kulturnih delavcev, Italijanov, Furlanov, Slovencev, Čehov, Rusov, Poljakov itd. Nekateri njegovi sklopi (npr. pisma Marice Bartolove, dopisi Adolfa Černyja, itd.) so že obdelani, četudi še ne tiskani, drugi vsaj delno ali v izboru objavljeni in komentirani,

medtem ko je celotno epistolarno gradivo v pripravi za objavo pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani. Zaradi vsega tega naj sledi podroben seznam njegovih dopisnikov.

Seveda moramo predpostavljati, prvič, da se ni ohranilo vse korespondenčno gradivo (1. svetovna vojna, Trinkove selitve, itd.). Razmere med 2. svetovno vojno in leta po njej, zanimanje za Trinkovo gradivo (pozabiti ne smemo, da je prvi objavil kaj iz Trinkove korespondence že Lojze Res v »Domu in svetu« leta 1928; kasnejše objave korespondenčnih enot v Trinkovem koledarju itd.) je povzročilo, da se je verjetno kaj iz korespondence porazgubilo. Zato je še kako prav, da se je vsaj korespondenca, ki je prišla v Goriško knjižnico, ohranila.

V njej so navedeni po abecedi naslednji korespondenti. (Ob priimku in imenu je v oklepaju podan čas, v katerem je korespondenčno gradivo nastalo, in pa število enot).

Seveda se začenja šele tu pravo poglobljanje v raznoliko vsebino, ki jo ta pisma prinašajo. To pa je seveda že drugo poglavje, v katerega naj pričujoči fizični opis gradiva pomeni le uvodno preambulo.

Aljančič Zdenko (1, 1937)
Antoniutti Ildefonso (1, 1928)
Barle Janko (4, 1902-1904)
Bartol Marica (47, 1894-1934)
Baudouin de Courtenay (19,-

.....)

Bežek Viktor (2, 1895-1896)
Bonutti Pietro (1, 1893)
Brumat Mirko (1, 1948)
Budal Andrej (2, 1930-1938)
Capocci Gaetano (1, 1892)
Charvat' Otokar (1, 1934)
Czuzoff Vitoldo (1, 1928)
Černy Adolf (19, 1898-1930)
Dekvala Aleksander (2, 1882-1884)
Dominco Leopoldo (2, 1933-1934)
Erjavec Fran (2, 1932)
K. u. K. Gemeinsame Finanz-Archiv, Dunaj (1, 1902)
Funtek Anton (9, 1891-1894)
Gabršček Andrej (1, 1894?)
Glaser Karel (3, 1893- 1903)
Gloria Andrea (1, 1902)
Gnezda dr. /.../ (1, 1896)
Govekar Fran, Franke Ivan (1, 1900)
Grafenauer Franc, (1, 1927)
Gregorič Marica (1, 1912)
Grmek Anton (9, 18.?-1912)
Gruden Josip (4, 1905-1910)
Haus-Hof und Staats-Archiv, Dunaj (1, 1902)
Holz Vatroslav (3, 1890-1895)
Homan Pavel (1, 1936)
Hostnik Matej (1, 1898)
Hribar Angelik (1, 1900)
Hribar Dragotin (1, 1897)
Hribar Ivan (3, 1892-1933)
Hutter Ivan (6, 1887-1888)
Jagič Vatroslav (2, 1888-1897)
Janežič Simon (1, 1899)
Mazec Anton, JAZU (1, 1911)
Kacin Anton (2, 1931)
Kadlec ... (2, 1906)
Katoliški misijoni, uredništvo (1,

- 1932)
- Kheil Karel (5, 1903- 1907)
- Koblar Anton (1891-1893)
- Kohovs Josip (1, 1906)
- Kos Fran (5, 1901-1921)
- Kralj Janko (2, 1936-1938)
- Kratochvil Josip (1, 1934)
- Kužela František (3, 1887)
- Lampe Frančišek (13, 1896- 1906)
- Legat Vekoslav (1, 1894)
- Levec Fran (5, 1885-1889)
- Levec Vladimir (1, 1904)
- Ljubša Matija (1, 1926)
- Lončar Dragotin (1, 1903)
- Manzini Vincenzo (2, 1901-1902)
- /Mesar/ Ljudmila (3, 1900- 1933)
- Mankoč Olga (s. Chiara) (1, 1948)
- Mantuani Josip (3, 1923- 1926)
- Matelič A... (1, 1911)
- Oblak Vatroslav (8, 1880-1891)
- Orel Stanko (1, 1932)
- Otto Jan (1, 1894)
- Pavlica Andrej (2, 1891-1921)
- Perušek Rajko (1, 1897)
- Dekanija S. Peterburg (1, 1908)
- Piskas Janez (1, 1901)
- Podgornik Fran (2, 1903)
- Ponikvar Karla (1, 1898)
- Premrl Stanko (1, 1913)
- Pustovka Jiri (1, 1887)
- Razstava slovenskega novinarstva
- (Ante Gaber) (1, 1937)
- Remec Alojz (Zvoran Zvoranov) (1, med 1909-1911)
- Rozman Jožef (2, 1899- 1904)
- Rizzola Irina (1, 1938)
- iz Pirota (1, 1900)
- Rutar Simon (15, 1885-1899)
- Sket Jakob (1, 1891)
- Slovensko umetniško društvo, Ljubljana (1, 1900)
- Srebrnič Josip, škof (4, 1921-1922)
- Stele France (2, 1926)
- Steska Viktor (1, 1900)
- Stritar Josip (2, 1885-1886)
- Šček Virgil (1, 1929)
- Smičiklas Tade (5, 1900- 1901)
- Šmid Valter (1, 1906)
- Šušteršič Jernej (1, ?)
- Trstenjak Anton (2, 1887-1896)
- Tul Ivan (1, ?)
- Tuma Henrik (2, 1904)
- Urbanek Mojmir (2, 1907)
- Ušeničnik Aleš (3, 1926-1933)
- Venturini Luigi (1, 1944)
- Volarič Hrabroslav (1, 1888)
- Zevnik Gabrijel (1, 1933)
- Zorzut Ludvik (2, 1927-1948)
- Žbogar Anton (1, 1885)
- Žontar Jože (5, 1924-1939)
- Županič Niko (4, 1901-1922)

KAM GRE NAŠ JEZIK?

ŽIVA GRUDEN

Jezik je osnovno sredstvo sporočanja med ljudmi, sistem konvencionalnih znakov (predvsem zvočnih, saj se vsak jezik najprej govori, pa tudi vidnih, ko gre za jezik v zapisani obliki), ki služijo sporazumevanju. Tak sistem znakov je na primer tudi matematični jezik, v zadnjem času pa se z razširjanjem računalnikov vse bolj razvijajo različnim potrebam ustrezni programski jeziki. Seveda je med takimi umetnimi jeziki in naravnimi jeziki (tistimi, ki jih pač govorijo ljudje) velika razlika. V konvencionalnih umetnih jezikih ima vsak znak točno določen pomen, nič ni prepuščeno človekovemu čustvovanju in njegovi domišljiji, vse je enoznačno. V naravnih jezikih je drugače: ista beseda ima lahko tak ali druga-

čen pomen, lahko je votla ali nabita s čustvom in prizadetostjo, lahko nosi poleg glavnega pomena v sebi še druge pomene. Pomislimo le na besede, kot so »dom«, »zemlja«, »srce«, »glava«, »pot«: kaj vse lahko pomenijo in kako jih vsak od nas drugače dojema in doživlja. Vsak naravni jezik je hkrati tudi odraz celotne zgodovinske poti, ki jo je prehodilo človeštvo (povsem vsakdanja beseda »postelja«, ki nam danes pomeni kos pohištva, nosi v sebi spomin na čas, ko smo tudi ljudje spali zaviti v listje, v steljo; podobno je tudi z italijansko besedo »letto«) in še posebej tista skupnost, ki določen jezik govori, je odraz določenega načina življenja, določene kulture. Zato se nam tako pogosto zgodi, da v enem jeziku ne

znamo povsem izraziti tistega, kar brez težav povemo v drugem jeziku. To velja še posebej za nas, ki smo takorekoč doma v dveh jezikih in kulturah.

Ko govorimo o slovenskem jeziku v našem beneškem okolju, moramo imeti to dejstvo vedno pred očmi. Slovenski jezik nosi v sebi zgodovino slovenskega naroda, nosi v sebi sporočilo zemlje, na kateri Slovenci živimo, nosi v sebi kulturo celotnega slovenskega naroda, vseh njegovih velikih ustvarjalcev. Jezik in kultura sta med seboj izredno tesno povezana: poznavanje jezika je brez poznavanja kulture skrajno okosteno, omejeno na minimalno praktično sporazumevanje, in obratno, poznavanje kulture nekega naroda je brez poznavanja jezika nujno površno.

Druga značilnost naravnih jezikov, ki jo prav tako moramo upoštevati, je takoiimenovana zvrstnost. Naravni jeziki se namreč kažejo kot množica delnih sistemov (vrst, zvrsti, delnih kodov, registrov), ki sestavljajo takoiimenovani diasistem. Vsi se zavedamo, da govorimo drugače, kot pišemo, da govorimo drugače doma, med svojci, kot med tujimi ljudmi, da govorimo še drugače, ko nagovarjamo večjo skupino. Ko poslušamo specifično skupino ljudi, recimo zdravnike, ki se med seboj pogovarjajo o svojih zadevah, se nam kaj lahko zgodi, da jih ne razumemo, čeprav govorijo isti jezik kot mi. Skrajni

točki v jezikovnem diasistemu sta narečje v svojih geografskih variantah na eni strani ter zborni, standardni jezik na drugi. V narečju, ki je prvenstveno namenjeno osnovnemu sporazumevanju v okviru ožje skupnosti, prihaja najbolj do izraza spontani razvoj, zborni jezik, ki je skupno izrazilo celotne skupnosti, pa je v veliko večji meri sad zavestnih naporov, jezikovne politike, kodifikacije, pa tudi vrhunskih ustvarjalnih naporov. Ko ne bi bilo Danteja in Manzoniya, bi italijanščina ne bila taka, kot je, prav tako bi ne bilo današnje slovenščine brez Prešerna in Cankarja.

Za slovenščino je značilno veliko bogastvo narečnih variant, ki je kar neverjetno za tako majhen geografski prostor, saj ga ne zasledimo niti pri mnogo bolj razširjenih jezikih. Razloge moramo iskati v zgodovinskih dejstvih, saj je naselitev Slovencev potekala v dveh velikih tokovih (s severa in z juga ob Savi in Dravi) in je šlo po vsej verjetnosti tudi za različna plemena, ki so se med seboj lahko razlikovala tudi v jeziku. Drugo znano dejstvo iz zgodovine jezikov je to, da se vse inovacije v jeziku začenjajo nekje v središču in se nato v koncentričnih krogih širijo proti periferiji, nekako tako kot valovi, ko vržemo kamen v vodo, če seveda ne naletijo na geografske ovire ali druge nasprotnne faktorje. Za naš specifični položaj lahko na prvi pogled ugotovimo, da je slovenski jezik

na obrobju prostora, ki ga pokrivajo slovanski jeziki, in da je Beneška Slovenija z Rezijo na samem robu slovenskega jezikovnega prostora. Če k vsemu temu dodamo še izredno geografsko razgibanost slovenskega ozemlja, gorske verige in vodne tokove, v preteklosti pa še dokaj neprehodne gozdove, upravne in cerkvene meje, potem ni težko priti do spoznanja, da predstavljajo prav naši govori eno izmed najbolj arhaičnih stanj v slovanskem svetu. Zaradi tega so bili vseskozi deležni posebne pozornosti jezikoslovcem. Nadalje pa moramo upoštevati še soseščino z romanskim svetom, furlanskim oziroma italijanskim, kar gotovo ni brez vpliva na jezik, v severnem delu naše pokrajine pa tudi pritisk nemščine, ki je bil v zgodovini vsekakor močnejši in nasilnejši kot vpliv romanskih govorov.

Poleg geografskih in jezikovnih dejstev pa so tu še zgodovinska. Ko so Habzburžani uveljavljali svojo oblast nad večino slovenskih pokrajin, je v današnji Beneški Sloveniji oglejskemu patriarhatu nasledila oblast Beneške republike (1420). Ta je sicer puščala temu ozemlju široko avtonomijo, ki jo dokumentirajo tudi številni zgodovinski viri, kljub temu pa so Beneški Slovenci ostali nekako izključeni iz zgodovinskih dogajanj, ki so bila za slovenski narod temeljnega pomena. Tu mislim predvsem na reformacijo, ki je Slovincem prinesla prve knji-

ge, torej prvi resen poskus širjenja slovenske pisane besede, in na kmečke punte, ki predstavljajo prvo množično gibanje v naši zgodovini. Pomenljivo je, da uporabljamo pri nas besedo 'puntarji' za Slovence na drugi strani meje, kar lepo dokazuje, da smo to zgodovinsko gibanje razumeli prevsem ločevalno, saj na tej strani takrat ni bilo razlogov za punt. Ta odrezanost od ostalih slovenskih pokrajin je seveda vplivala na jezik, predvsem na narečje, ki je po eni strani ohranjalo svoje arhaične značilnosti, po drugi pa bilo odprto do inovacij, ki so prihajale z romanske strani.

Kljub vsemu pa so vseskozi v zgodovini obstajali tudi povezovalni momenti. Skozi Nadiško dolino so preko Tolminske vodile trgovske poti vse do Gorenjske, romarska središča - Stara gora in Višarje - so ljudem nudila možnost medsebojnih srečanj in spoznavanj, škofjeloški stavbeniki so pridno delali tudi na beneški strani in pustili prenekateri umetniški biser. Tudi številni slovenski rokopisi, ki so nastali na Beneškem (černjejski, starogorski) kažejo, da v teh predstandardnih jezikovnih variantah ni bilo bistvenih razlik z variantami, ki se pojavljajo drugje na slovenskem ozemlju. Slovenščina se je tudi tu normalno pojavljala v bogoslužju in - kar je glede na današnji trenutek še posebej zanimivo - tudi v administraciji, saj je prav černjejski rokopis tipičen primerek

administrativnega besedila. Kar nam danes odklanjajo (spomnimo se sprejemanja občinskih statutov), je bilo v preteklosti normalno razširjeno.

Čas reformacije in protireformacije je še premalo raziskan, da bi o prisotnosti slovenščine na našem območju lahko izrazili kaj več kot domnevo.

Sredi 18. stoletja je raba slovenščine v cerkvi podprta s številnimi dokumenti. Že sama prisotnost Japljevega prevoda Svetega pisma v župnijskih arhivih v Svetem Lenartu in v Špetru je zgovoren dokaz cerkvene rabe slovenskega jezika. Prištejmo še dejstvo, da je rokopisni katekizem Mihaela Podreke iz leta 1743 pisan v jeziku, ki je veliko bližji tedanji knjižni normi slovenskega jezika kot beneškemu narečju, pa ugotovimo, da je cerkev v praksi ohranjala rabo slovenskega knjižnega jezika, od katerega je mogoče še najbolj odstopala v pridigah. Vsaj dosedanje raziskave kažejo v to smer: sporočena besedila (berilo pri maši, molitve, cerkvene pesmi) ohranjajo normo knjižnega jezika, večkrat vse do danes v arhaičnih oblikah in obrazcih, prosta, posameznikovi ustvarjalnosti odprta besedila pa posegajo k neposrednejšemu izrazilu, k narečju, ki je pa vedno privzdignjeno nad vsakdanji govor.

Če se pomaknemo v času naprej, je spet cerkev tista, ki vzpodbuja slovensko branje: knjige Mohorjeve družbe prihajajo v beneške

župnije tako kot v župnije druge na Slovenskem, število naročnikov pa kaže na visoko razvito bralno kulturo, ki je za tiste čase (konec 19. stoletja) skorajda neverjetna.

Prisotnosti knjižnega jezika v Benečiji torej ne moremo zanikati, saj je jezikovni položaj bil v bistvu enak kot v drugih slovenskih pokrajinah in, zakaj ne, pri drugih narodih. Raba knjižnega jezika ali višje pogovorne vrste jezika je bila pač domena takrat še redkih izobražencev, v večini primerov duhovnikov; to ni ne beneška ne slovenska posebnost, ampak splošen evropski pojav. Širše plasti prebivalstva so seveda normalno uporabljale narečje, znanje knjižnega jezika pa je bilo bolj pasivno, uporabno pri branju in poslušanju.

Jasno je, da je romansko okolje tu pri nas vseskozi vplivalo na jezik. Mogoče je zanimivo, da osvežimo podatek, ki ga prinaša Lilliana Spinozzi Monai v izdaji *Materialov Baudouin de Courtenaya* iz nadiškega narečnega območja. Raziskovalka, ki je Baudouinove zapise preverjala po sto letih na terenu, je prišla do ugotovitve, da predstavljajo romanske izposojenke v Baudouinovih zapisih 9 odstotkov besedišča, v današnjih verzijah pa 13,4 odstotka. Vpliv romanske sosesčine se torej ne kaže bistveno povečan. Pri tem gre upoštevati dvoje: prvič so to pretežno tradicionalna besedila, pripovedi iz ljudske

ga slovstva, in so kot taka manj podvržena spreminjanju kot druga, praktično sporazumevalna besedila; po drugi strani pa so ta besedila večinoma iz dolinskih vasi, kjer je vpliv romanščine vsekar občutnejši. Seveda se je odstotek pokazal bistveno višji pri primerku spontanega pogovora v gostilni. Jezikovna interferenca se seveda kaže ne le v besedišču, temveč tudi na drugih ravneh jezika, v sintaksi, glasovju, v morfologiji, v frazeologiji. Vendar je leksikalna interferenca verjetno tista, ki je najbolj neposredno zaznavna, in ki je v današnji situaciji velikokrat le prva stopnja popuščanja drugemu jeziku. Vsi poznamo ta scenarij: govoriš slovensko, pa ti zmanjka beseda in rečeš italijansko, potem ti zmanjka še ena, pa rečeš dve italijanski, potem spregovoriš cel stavek in govoriš italijansko naprej.

Ko govorimo o jeziku, moramo seveda upoštevati vse njegove vrste, celoten diasistem jezika od narečja preko vmesnih vrst do knjižnega jezika. Prisotnost različnih vrst jezika je v današnji družbi nekaj normalnega, saj živimo v času hitrih in vsestranskih komunikacij.

Če s tega vidika pretresemo današnjo beneško situacijo, ugotovimo, da sta tu oba jezika okrnjena in sicer vsak na drugačen način. Pri italijanščini bomo zaman iskali dialektalne oblike, kar pravzaprav kaže na to, da italijanščina v teh krajih ni avtohton jezik

(najbližji romanski dialekti so seveda furlanski), prisotna je le v obliki knjižnega (šolskega) jezika, odstopanja v pogovorno smer pa so bolj izraz nepopolne realizacije knjižne norme oziroma njenega popuščanja. Pri slovenščini je položaj diametralno nasproten: osnova je narečje, ki se v nekaterih primerih, predvsem pri bolj izobraženih posameznikih, neko dviga proti pogovornemu jeziku. Že skromno in pasivno poznavanje knjižne slovenščine namreč privede do tega, da se izposojenka, ki je normalno v rabi v narečju, nadomesti s knjižnim izrazom.

Raba posameznih vrst jezika je v normalno razvitem okolju seveda specializirana. Ko se pogovarjaš o vsakdanjih rečeh, govoriš v narečju ali pogovorno, knjižni jezik pa uporabiš v strokovnem razpravljanju, v sporočanju javnosti, v literarnem ustvarjanju.

V naši specifični situaciji pa manjša razvitost in razširjenost knjižnega jezika privede do tega, da se narečje uporablja tudi v funkcijah, ki so sicer tipične za knjižni jezik (po drugi strani pa se v italijanščini pojavlja knjižni jezik v funkcijah, ki jih normalno krije narečje). Idealno stanje, ki se v jezikoslovju označuje kot bilingvizem, bi seveda bilo to, da bi oba jezika imela ustrezno razvite vrste jezika za vse funkcije in vse položaje. Bližje temu stanju smo seveda na Tržaškem in Gorškem, kjer ima vsak od obeh je-

zikov ustrezno razvite vrste, kljub temu pa prihaja do popuščanja slovenščine nasproti italijanščini. Pri nas pa je nepopolnost lestvice vrst slovenskega jezika gotovo še razlog več za vse pogostejšo rabo italijanskega jezika.

To stanje, ki ga danes ugotavljamo, je seveda sad dolgoletnih asimilacijskih naporov, preprečevanja stikov z ostalim slovenskim ozemljem, skratka slovenščini nasprotna jezikovne politike, o kateri je bilo že mnogo napisanega; cela vrsta dejstev, ki prihajajo prav v zadnjem času z vso silo na dan, pa dokazuje, da je to nasprotovanje slovenščini tudi krepko presegllo meje jezikovne politike. Zato smo včasih preveč malodušni, ko ugotavljamo, da se pri nas glede jezika skoraj nič ne premakne. To so pač dolgotrajni procesi in tudi naše delo v tem smislu moramo zato načrtovati dolgoročno. Ne moremo pričakovati, da se bo v nekaj letih popravilo to, kar je sad sto in več let načrtno asimilacijske politike.

Verjetno sta s te točke možni predvsem dve poti. Ena pot je razvijanje narečja in širjenje njegovih funkcij, kar spet ni nekaj tipično našega, ampak se uokvirja v splošnejše tendence. Pri tem mislim zlasti na uporabo narečja v literaturi, saj je to dokaj splošen pojav tudi pri drugih narodih, pa naj gre za pravo narečno književnost ali za vsajanje narečnih in sploh pogovornih elementov v sicer knjižno tkivo. Ta pot pa ne

pelje daleč, saj je sporočilnost takih besedil vedno stilno zaznamovana z lokalnostjo, posebnostjo, domačnostjo. Če je za literarno besedilo to lahko tudi odlika, seveda pod pogojem, da sloni raba narečja na resnih utemeljitvah in je tudi izpeljana s potrebno preciznostjo in strokovnostjo, je za besedila drugačne vrste vsekakor omejujoče.

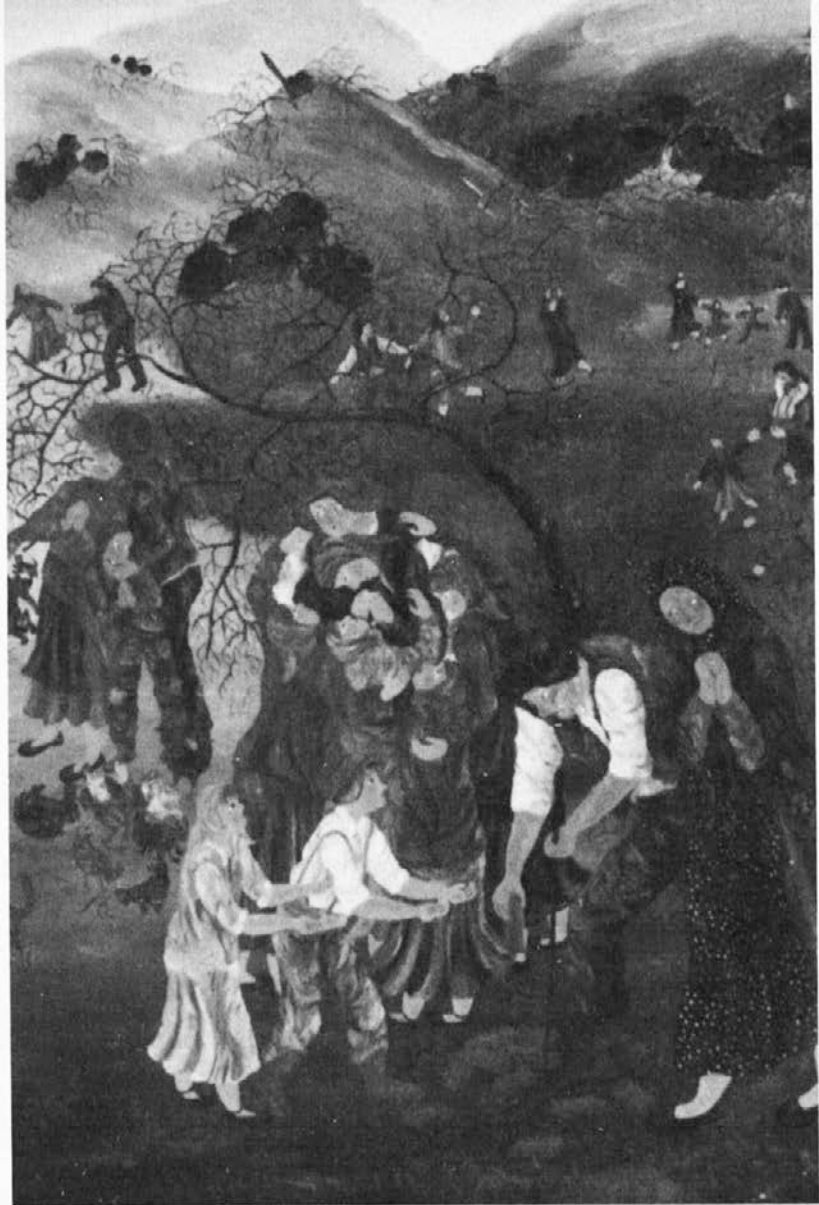
Druga pot je seveda razvijanje knjižnega jezika in utrjevanje njegove prisotnosti v našem prostoru, kar odpira širša obzorja. Če temeljito pregledamo našo situacijo, lahko ugotovimo, da je knjižne slovenščine pravzaprav mnogo več, kot včasih sami mislimo. Pomislimo na plakate, vabila, take in drugačne tiskovine, nagovore na raznih prireditvah, pa vidimo, da je priložnosti za knjižni jezik danes neprimerno več kot pred 10 ali 20 leti. V tem smo dejansko storili ogromen korak naprej in hkrati ponovno zajeli iz naše zgodovine. Če so v preteklosti poznali knjižno slovenščino le redki, se to poznavanje danes vse bolj širi, najbolj seveda v pasivni obliki, kot razumevanje in branje, vedno več pa je tudi ljudi, ki slovenski knjižni jezik tudi govorijo in pišejo. Vse naše kulturno delovanje je s tega vidika ustvarjanje priložnosti za rabo slovenskega knjižnega jezika. Jezikovni tečajji so samo ena izmed možnih poti, verjetno niti ne najbolj pomembna, saj so lahko učinkoviti le, če je ob tečaju še ce-

la vrsta drugih dejavnosti. Tečaj, oziroma učenje knjižnega jezika, je v bistvu le ozaveščanje in urejanje jezikovnih zakonitosti, ki jih posameznik že ima v sebi iz domačega govora, rabo jezika pa je treba razvijati in utrjevati v celotnem življenju. V tem smislu je pomembna šola ne le kot organizirana oblika pouka slovenščine, temveč tudi in predvsem kot kraj, kjer se v slovenščini komunicira na različnih ravneh in pri različnih opravilih. Pomembno je gospodarstvo oziroma gospodarski stiki s Slovenijo, saj je to navzven odprta dejavnost, ki krepi dobre jezikovne navade (jedratost, preciznost). Pomembna je politika, saj se vsa njena dejavnost odvija skozi besede. Pomembna je cerkev kot moment združevanja posameznikov v skupnost. Pomembne so vse povezave na vseh ravneh z ostalimi Slovenci: v Trstu, Gorici, Celovcu, Ljubljani. Težje je seveda posegati na ravni narečja, saj se naravni položaji za rabo narečja v sodobni družbi vse bolj krčijo: vedno manj smo doma, vedno manj je skupnostnega življenja na vasi. Vendar se vpliv na knjižni jezik preliva na celoten diasistem in nujno spodbuja tudi druge vrste. To opazamo tudi na naši dvojezični šoli: ko se otroci

učijo knjižnega jezika, se v družinah sproži proces primerjanja z narečjem, s tem pa se tudi okrepi njegova raba. Še več: že sama možnost slovenskega izobraževanja je za mnoge družine spodbuda za ponovno rabo narečja v družinskem krogu. Če so se včasih starejši pogovarjali med sabo v slovenskem narečju in z otroki govorili italijansko, se danes marsikje dogaja obratno: starši, ki jim bolj »teče« italijanščina, se z otrokom potrudijo in govorijo v slovenskem narečju.

V tem trenutku, v položaju tako močne jezikovne načetosti, kot jo beležimo pri nas, vsekakor ne moremo pričakovati, da bodo čez noč nastali nekakšni avtomatizmi za izbiro slovenščine; za to bo potrebno daljše obdobje. Potrebujemo torej zavesten trud in večjo jezikovno doslednost, ki je zdaj lahko le sad zavestne izbire.

Nenazadnje pa potrebujemo tudi večje znanje o kulturnih dosežkih slovenskih ljudi, potrebujemo poznavanje naše literature, ki je v tolikšni meri oblikovala naš jezik in našo zgodovino, potrebujemo spremljanje sodobnega dogajanja na Slovenskem. Le tako bomo lahko v resnici zaznali utrip slovenskega jezika in z njim zaživeli.

Strah, zaupanje, volja
(detajl)
1978

ZGODOVINSKI ZAPISI O CERKVI V BARDU

RENZO CALLIGARO

Koliko cerkva je bilo pozidanih v teku stoletij na griču v Bardu, kjer so pred kratkim ob pokopališču dogradili novo cerkev? In kdaj so jih postavili?

O tem imamo na razpolago le malo podatkov in še ti so iz druge roke, a kljub vsemu moremo nanizati nekaj zgodovinskih dejstev.

Na obronke Julijskih Alp so se Slovenci naselili med 6. in 7. stoletjem. V svojem delu Zgodovina Langobardov (*Historia Longobardorum*) govori Pavel Diakon o »limesu«, to je o mejni črti, postavljeni iz obzidja in utrjenih gradov. Limes se je začel nekje pri Krminu in je potekal ob vznožju gričev mimo »Nemas, Artenia, Glemona ... et in reliquis castellis« (Nem, Artinja, Gumina in

drugih gradov). V začetku je »limes« označeval mejo med Slovenci in Langobardi. Še danes pa je to črta, ki nekako ločuje Slovence in Furlane.

Z gotovostjo vemo, da se je pokristjanjevanje Slovencev začelo pod patriarhom Pavlinom iz Čedadada, in to po letu 760. Ob koncu stoletja, ko je Karel Veliki dokončno uničil obrsko državo v Podonavju in so končno prenehali tudi stoletni boji proti Slovincem, so začeli pospeševati nepri-siljeno oznanjevanje evangelija. Patriarhova dejavnost je bila trajna in zelo uspešna. Slovenski jeziki so uporabljali pri širjenju evangelija in pri pastoralnem delu. Krščanstvo se je tako utrjevalo in kmalu pognalo globoke korenine. Ali je bila tedaj na griču v Bardu

kaka cerkvica in pokopališče, ne moremo z gotovostjo trditi. Prof. Giancarlo Menis, ko govori o nastanku furlanskih prafar, pravi, da se lahko oslanjamo le na poimenovanje le-teh, ko skušamo ugotoviti nastanek kake cerkve. Cerkev v Bardu je posvečena sv. Juriju Mučencu; od tod se samoumevno poraja domneva (toda le domneva), da je stala v Bardu cerkev s svojim pomirjem že v 10. stoletju.

Že od srednjega veka sem je bila na vsem področju Julijskih Predalp (in torej tudi v Terski dolini) cerkvena organizacija tesno povezana s furlanskimi prafarami. Prebivalci Terskih dolin, Karnajte in Rezije še dandanes govorijo »svoje« slovensko narečje, vendar pa so odvisni od tako imenovanih »matic«, ki leže ob izhodu v ravnino.

Čentsko fevdalno gospostvo je obsegalo štiri občine: Senjak (Segnacco), Čenta, Čizirja (Ciseriis) in Bardo. Glede jezika ni bilo nobenih težav. Prevladovanje enega jezika nad drugim se začenja zapaziti šele v začetku druge polovice 19. stoletja.

Bardo je spadalo pod prafaro Čenta, ki je pripoznavala in spoštovala njegove jezikovne in kulturne posebnosti. O tem obstaja neizpodbitni in dragoceni viri. V 11., 12. in 13. stoletju pa je marsikaj značilnega načel zob časa in je propadlo. V neki listini iz leta 1333 je pritožba, da opravljajo prebivalci na področju Kobarida

verske obrede na prostem kar pod drevsom.

Sklepiti smemo, da je kraj Bardo imel svojo cerkev že leta 1300. O tem je ohranjen dokument: gotski stavbni elementi. Arhitekt G. Avon jih je vgradil v zidovje nove cerkve in s tem povezal preteklost s sedanostjo, tako da to učinkuje provokativno in sugestivno hkrati. Učinek je še posebej intenziven, ker je pričevanje o tej stari stavbi hkrati konkretno in nedorečeno.

Znano je, da je cerkev sv. Jurija Mučenca v Bardu ena izmed najstarejših v občini. Pisan vir iz leta 1598 nam potrjuje, da so na pokopališče ob bardski cerkvi pokopavali vse mrliče iz Terske doline. To je bila »skromna in revna cerkev z enim samim oltarjem«.

Za Čento, ki je hotela le prejemanje, ne da bi kaj dajala, je bila cerkev v Bardu trn v peti. Za Bardo pa je bila cerkev nasprotno znak in temelj nekih vrednot in ponosa, ki ga je vsakodnevna praksa skoroda zanimala.

Navedemo naj zelo značilen primer, ki ga povzemamo iz neke listine: Sredi hude zime umre v Muzcu neka oseba. Ljudje obvestijo duhovnika v Čenti in ga poprosijo, naj pride pokopat mrliča. A ta jim odgovori: pot je zelo nevarna, postavite truplo doli v Ter: po otoplitvi spomladi ga počakam tu v Čenti in ga pokopljem. Prebivalci so se zaradi takega nemarnega odnosa pritožili pri patriarhu v Ogleju. Dogodek sam

pa nam na svojevrsten način (morda celo komično) odpira vprašanje, ki še danes ni rešeno: o težavnih odnosih med gorskimi kraji in ravnino; med tistimi, ki imajo v svojih rokah škarje in platno, in tistimi, ki se niso vedno pripravljene pustiti odreti.

V neki listini z dne 18. decembra 1497 beremo, da je čedajski kanonik Daniele degli Abati prepustil rento čentske prafare svojemu vikarju Pre Pellegrinu iz Luce za 28 zlatnikov pod pogojem, da na svoje stroške, kot je bilo doslej to v navadi, vzdržuje slovanskega duhovnika (... »cum pacto debeatur tenere apud se unum sacerdotem sclabonicum sumptibus suis, iuxta consuetum«).

Za nas je zanimivo, da so še posebej poudarili izraz »iuxta consuetum« (kot v navadi). To pomeni, da so že zdavnaj sprejeli običaj, da so Slovenci imeli duhovnika, ki je poznal in pri verskih opravilih rabil njih jezik. Vse to je ponovno potrdil patriarh Franciscus Barbaro, ki je v začetku 17. stoletja na ozemlju oglejskega patriarhata skušal uveljaviti reforme tridentinskega cerkvenega zbora. »Dne 9. februarja 1602 je ukazal, naj imenovanje rektorjev sv. Petra Apostola poteka po predpisih, sprejetih na tridentinskem cerkvenem zboru... Novim župnikom je bilo, kar je samo po sebi umevno, še posebej zaukazano, da morajo, kakor je bilo to že prej v navadi, vzdrževati duhovnika, ki obvlada slovanski jezik za versko

vzgojo prebivalcev goratih predelov«.

Toda nekaj se je najbrž zataknilo, saj so prebivalci desetih slovanskih krajev Kujija (Coja), Smardenča (Sammardenchia), Zameja (Zomeais), Čizirja (Ciseriis), Sedila (Sedilis), Zavarh (Villanova), Bardo (Lusevera), Ter (Pradielis) in Podbaro (Cesariis) ugotavljali, da služba župniškega sodelavca, kot ga je določil patriarh Franciscus Barbaro, ni niti redna niti zadovoljiva; zato so se z župnikom, s škofijo in s stolnim kapitljem domenili, da se uvede poseben vikar, ki ga bodo sami izbirali in vzdrževali. Ta pa bo moral imeti stalno bivališče v Čenti in opravljati verska opravila samo v njihovih naseljih. (Hiša vikarja za Slovence omenjenih desetih vasi, ki so jo prav s tem namenom zgradili, stoji na Gornjem trgu, na jugu pa meji z vrtom sedanjega županstva).

To je trajalo več kot sto let, do 1730, ko so se vasi Bardo, Podbaro in Ter, ki so bile zelo oddaljene in slabo povezane s središčem zaradi slabih prometnih zvez in neurejenih cest, ki so bile večkrat, posebno pozimi, zelo nevarne, domenile in odpovedale sklenjeni »sporazum«.

Škofija je na njih nujne zahteve pristala in ko je bila 28. aprila 1738 cerkev sv. Jurija v Bardu povišana v zakramentalno, jim je brez zadržkov dovolila, da lahko vzdržujejo lastnega kaplana s stalnim bivališčem v vasi. Tako je

od 28. aprila 1738 Terska dolina dobila svojega duhovnika, ki je stalno bival v Bardu.

Ostalih sedem krajev se je najprej skušalo združiti v samostojno župnijo s sedežem v Čizirjah (Cise-riis), kamor se je leta 1830 za stalno naselil vikar za Slovence, kasneje pa so od nadškofa Zaccarie Bricita zahtevali, da je ukinil vikariat za Slovence, da bi ga tako prisilili, da bi v posameznih naseljih ustanovil samostojne kuracije (podružnice). Če pomislimo, da je bil to čas velikega demografskega porasta, bomo zahtevo veliko lažje razumeli.

Kot prvo so ustanovili kuracijo v Zavarhu (22. aprila 1840), potem v Sedilih (22. avgusta 1848), potem je prišlo na vrsto naselje Stella (Stella) itd.

V Bardu so leta 1859 podrli stari božji hram (ne pa zvonika, ki je kljuboval zobu časa do potresa leta 1976) in so zgradili veliko novo cerkev. Ta je imela glavno ladjo in tri oltarje iz marmorja. Glavni oltar je postavil Videmčan Gregorutti. Načrt za cerkev, ki so jo posvetili 1863, naj bi pripravil Girolamo d'Aronco.

Skoraj istočasno pa se je Bardo začelo razkosavati. 1860 so uvedli pomočnika za zaselke na desni strani Tera; sodelavec je imel svoj sedež v Teru. Leta 1873 je postal kurat. Podbardo se je leta 1904 ločilo od Tera in doseglo imenovanje svojega lastnega kurata za cerkev sv. Mohorja. Bardo so (kot nadomestilo) za iz-

gubljeno področje povišali v samostojen vikariat 1872. Vikar »je imel vse privilegije, ki so jih bili deležni župniki, a ni bil dolžan prisostvovati letnim slovesnostim matične cerkve«.

Cerkev sv. Jurija v Bardu je 2. julija 1927 postala župnijska cerkev, ko so »priznali in imenovali tedanjega upravitelja dr. Alojzija Collina za prvega dušnega pastirja«. Tedaj začno tudi graditi nov zvonik. Svetovna vojna je delo prekinila. Dokončali so ga leta 1950; po potresu so ga temeljito obnovili po načrtu inž. Alberta Caroncinija, cerkev pa ni vzdržala sile potresnih sunkov in se je zato zgradila nova po načrtu arh. Giannija Avona.

Ob zaključku pa še na kratko o novejši (zadnjih 130 let) zgodovini slovenskega jezika in kulture v tej dolini. S prihodom Italije so vse duhovnike slovenskega jezika premestili in na njih mesta imenovali druge, ki so vsiljevali italijanščino. Nič več ni torej veljalo modro in vsega spoštovanja vredno načelo (ki so ga uveljavljali in potrjevali več stoletij), da se zagotovi »sacerdotem scientem linguam scilabonicam pro curatione animarum«, to je, da bodo imeli duhovnika, ki za svoje dušnopastirsko delo pozna slovenski jezik, marveč so nasilno vsiljevali le italijanščino.

Matična cerkev ne brani več svoje »hčerke«. Leta 1866 (ko so bili ti kraji priključeni Italiji) so rabo slovenskega jezika odpravili iz

cerkve v Teru, Podbardu in Tipani, leta 1870 pa iz cerkva v Bardu in Zavarhu. Za boljše ponazoritev naj omenimo le to, kar se je pripetilo vikarju iz Barda, to je bil G. Batta Cruder, ki je deloval v tem kraju od 1902 do 1906 in ki je moral ponoči bežati po gozdu, ker so ga nasilno preganjali zaradi rabe slovenskega jezika. Slovenščina je bila njegov jezik, saj je bil Cruder doma iz Smardenče

(Sammardenchia).

A zgodovina se piše dalje, in sicer tako, kakor jo ustvarjamo mi. Šestega julija zvečer smo ponovno skušali pozidati Cerkev v Bardu »na temelju, ki so ga postavili apostoli in svetniki, a kot vogelni kamen imamo Jezusa Kristusa... in upamo, da bo s pomočjo svetega Duha postala res božji hram«.

Ubežnica
(detalj)
1988

DIPALJA VES V KANALSKI DOLINI

MARIO GARIUP

Verjetno ni dosti Benečanov, ki poznajo Dipaljo ves, morda pa je kdo kdaj slišal za to ime.

Gre za majhno vas v Kanalski dolini, o kateri skoraj nihče več ne govori, tudi zato, ker vas nima posebne zgodovine.

V vasi so živeli Slovenci, danes jih pa skoraj ni več.

Ostalo jih je okoli 15. Počasi tudi njih ne bo več, saj gre predvsem za zelo stare ljudi in nobeden jih ne bo nadomestil.

Z njimi bo izginil eden od glasov pisanega večjezičnega zbora, ki sestavljajajo takoimenovano »harmonijo Kanalske doline«, kjer vsi govorijo o sodelovanju, a kjer najšibkejši nima svojih pravic in je skoraj primoran, da izgine. Vas je že skoraj vsa furlanizirana.

Želim posvetiti ta zadnji spev Dipalji vesi, ki je vezana na zgodovino naše Benečije ne samo zaradi skupne etnične problematike vasi, ki izumira, oziroma je že izumrla, ampak tudi zato, ker sta v Dipalji vesi živela in delala dva Benečana.

Prvi je bil duhovnik Oballo Giovanni Evangelista, ki je opravljal duhovniško pastirstvo v Dipalji vesi od 25. junija 1896 do 22. julija 1897. Rodil se je v Marsinu dne 14.12.1824, posvečen je bil za duhovnika dne 21.12.1848. Svojo funkcijo je opravljal v Tržaški škofiji, nato se je upokojil, a je nadaljeval z »branjem sv. maš«, da bi se preživel.

8. maja 1896 se je predstavil župniku v Nemško Tabljo, ki je upravljal majhno župnijo Dipal-

je vesi, ker pa niso zadostili njegovim pretiranim zahtevam, ni šel župnije, za katero se je potegoval, niti pogledat in se je podal domov.

Čez mesec dni se je vrnil in se nastanil v farovžu v Dipalji vesi šele takrat, ko so mu vaščani zagotovili obilno preskrbo z drvami za ogrevanje v dolgih in surovih zimah.

V Dipalji vesi je ostal nekaj več kot eno leto, potem pa je nepričakovano odšel v Sv. Donat blizu Šentvida (St. Veit), ne da bi kdo vedel, zakaj.

Umril je v kraju Sattel blizu Šentvida 1.9.1898.

52

Drugo benečansko prisotnost v Dipalji vesi predstavlja še živeča gospa Lojza Gariup (Štefijcova) iz Topolovega, ki se je leta 1938 poročila z Rudolfom Karnelom iz Dipalje vesi. Zaradi opcije se je leta 1940 skupaj z možem in komaj rojeno hčerko Margaretho izselila v Avstrijo.

Novembra 1991 je dežela Furlanija-Julijska krajina sklicala referendum za zaščito divjih petelinov in kokoši v gozdovih Kanalske doline in v furlanskih gorah. Pravilno! Nihče pa ni nikoli sklical referenduma za ohranitev prisotnosti slovenskih ljudi v Kanalski dolini, nasprotno! Zaščita živali se mi zdi nekaj hinavskega, če niso prej zaščitene posebne človeške pravice.

Čas neizprosno melje ljudi in njihovo zgodovino. Velikokrat se spomin ljudstev skorajda izgubi v

pozabi stoletij, ker ljudstva izginejo zaradi naravnih nesreč ali zaradi prevladujoče gospodarske in kulturne moči drugih narodov. Dipaljšani so se morali vedno prilagajati spreminjajočim se političnim sistemom. Vedno so se obnašali kot zvesti in lojalni podložniki cesarstev, ki so zdaj že izginili. Uklonili so se totalitarnim vladavinam, s katerimi se niso strinjali in ki so razdrobile njihov etnični in človeški sestav.

Sprejeti in ubogati so morali narode, ki jih niso ljubili, in cerkvene oblasti, ki so se spreminjale in se vrstile, uklanjati so se morali pritiskom in političnim realnostim, ki so postavljali na glavo njihov obstoj in njihovo bit.

Tako so radi v pesmi razlagali svojo prisotnost v Kanalski dolini: »Mi Dipaljšani smo Kranjci, z Gorenjskega smo prišli v Fužine, pod Naborjet delat.«

S Kranjci so imeli dosti skupnega, tudi pripovedke: »O Povodnem možu«, »O divjem možu«, »O belih ženah«.

Že od svoje ustanovitve je bila Dipaljša ves cerkveno podvržena Oglejskemu patriarhatu, ki je bil zanj dodelil posebno pooblastilo Prioratu v Ospedalettu, da je izterjeval rente, najemnine in davke. Vse do leta 1771 je bila del ukovške fare.

O Dipalji vesi (»Villa ecclesiae«) se začne govoriti takoj po letu 1100, ko je bamberški škof Oton dal zgraditi kapelico sv. Leopoldu. Prelepa gotska cerkvica s ka-

mnitim šilastim lokom na vhodnih vratih, čudovita v višino rastoča okna, gotska roža in v prezbiterij vgrajeni ostanki iz 13. stoletja pričajo o njeni starodavnosti. To prelepo cerkev je med prvo svetovno vojno iz Dunje bombardiralo italijansko topništvo, po vojni pa so jo verno rekonstruirali z izvirnim gradbenim materialom.

O Dpalji vesi je v dokumentih spet govora sredi 13. stoletja.

Leta 1559 so Dpaljani ujeli 20 Tabljanov, s katerimi so se prepirali zaradi razmejitve zemljišč in gorskih pašnikov, enemu pa so skoraj odrezali celo roko.

Leta 1658 je Dpalja ves poznana kot kraj, kjer so živele »ženske, ki so očitno poznane kot čarovnice«; te naj bi pripravljale praške, s katerimi naj bi moške, ki so bili kot neki Moroldo iz Laške Tablje naveličani svojih žena, zadali smrt svojim sopotnicam.

Zgodovino Dpalje vesi močno označuje vztrajno delo njenih ljudi, ki so znali vedno obnoviti domačije in okolje, saj poplav, požarov, potresov in vojsk ves čas ni manjkalo.

Leta 1759 je požar uničil 36 hiš, cerkev in zvonik. Do pomembnih požarov je prišlo tudi leta 1849 in leta 1905, ko je bila vas povsem uničena. Le redke hiše se niso razrušile.

V letu 1837 je prišlo do hude poplave: Bela je odnesla polja, hiše, mostove, žage in mline. Te poplave so se v letih 1885 in 1890 po-

novile z enako rušilno močjo. Najhujša poplava pa je bila še pozneje, septembra 1903. Zdelo se je, da se je nebo raztrgalo. Dpalja ves je bila povsem uničena.

Na vas so se zgrnili viharji in strahotne nevihte, ki so uničili ves pridelek in posevek, odnesli sadovnjake in smrekove gozdove, kot poplava leta 1880. Strele so zadevale hiše in senike, ena je skozi dimnik padla tudi na šolo. V letu 1836 je kolera v samih dveh mesecih pomorila 25 ljudi. Edino znano zdravilo proti tej bolezni je bilo žvečenje tobaka, žganje in česen.

Leta 1864 je 63 otrok zbolelo za škrlatinko, za 9 otrok je bila bolezen smrtna.

Leta 1879 je bilo med Dpaljani 42 primerov tifusa in 6 ljudi je od njega umrlo. Vsi so se okužili, ko so pili vodo iz Bele.

Leta 1896 je za škrlatinko in davico zbolelo 68 ljudi, smrtnih primerov je bilo 15.

V vaški kroniki so tudi zapisi o močnih potresnih sunkih, ki so poškodovali stavbe. Najhujši je bil potres leta 1976, ki je povsem uničil 13 hiš, 10 hiš je bilo hudo prizadetih in so jih morali porušiti, 35 jih je bilo obnovljenih. Uporabnih je ostalo le 17 hiš. Če se povrnemo h kroniki, je leta 1876 župnik s svojimi verniki zbežal iz cerkve prav sredi darovanja sv. maše.

Dpaljani so si morali služiti kruh po svetu: hodili so po Avstriji, na Češko, v Galicijo, pozneje tudi v

Francijo in Nemčijo, medtem ko so ženske ostajale doma, obdelovale polja in skrbele za otroke. Najhujša revščina je bila v letih 1815, 1816 in še posebno leta 1817. Ravno tako tudi leta 1850. Župnik Kandolph je takrat zabeležil izredno visoke cene oblačil, obuval ter živil, »da bi potomci vedeli, če bi se tudi oni znašli v enakem položaju, da njihovi predniki niso živeli v izobilju«. Pod avstroogrskim cesarstvom so bili Dipaljani zvesti cesarjevi podložniki. Svečano so praznovali cesarjev rojstni dan 18. avgusta ter god v prvih dneh oktobra tako, da so masovno hodili k maši, streljali z možnarčki, na dolgo zvonili z zvonovi župnijske cerkve in peli zahvalno pesem na ves glas. Pošteno so se jokali ob smrti soproge Franca Jožefa, ki so jo umorili v Švici, in nešteto krat zapeli Haydnovo cesarsko himno v čast cesarju, veri in domovini. Revolucionarna gibanja s pouličnimi neredi so leta 1848 zajela bližnjo Laško Tabljo, prav nasproti Dipalje vasi. Župnik iz Nemške Tablje, ki je bil hkrati tudi župnik Dipalje vasi, je bil takrat primoran maševati prav v tej majhni vasi, ker so v Nemški Tablji »zaigrale puške, grom topov pa je godbo spremljal kot kontrabas«. Skozi Dipaljo ves so šli Turki, nemške in avstrijske vojske, namenjene v Italijo ali vračajoče se iz te dežele (leta 1859 in 1866), Napoleonove armade (leta 1808

in 1812), huzarji, Italijani, Američani in Židje med drugo svetovno vojno, ljudje iz cele Vzhodne Evrope, kralji in cesarji, ministri in svetniki, knezi, literati, pomembne osebnosti, kardinali in škofje. Pravijo, da je celo Atila pokopan na griču nad vasjo. Najbolj pogosti priimki v Dipalji vasi so bili Kovač, Karnel, Nagschmied, Willenpart; danes so te priimke v celoti zamenjali fur-lanski in italijanski. Še danes ima vsaka hiša svoje hišno ime, ravno tako kot v Benečiji. Čeprav je bilo prebivalstvo verno in pobožno, je samo v letu 1890 slovenska krščanska stranka zmagala proti socialdemokratom. 22. septembra 1879 je skozi vas zapeljal prvi vlak. Opcije leta 1939 so zasekale globoko rano v vaško življenje: vas se je tedaj izpraznila. Dipaljani so namreč raje kot sprejeti italijansko oblast optirali za III. Rajh, zapustili svoje domove in se vselili v domove koroških Slovencev, ki so bili deportirani v koncentracijska taborišča. Vas je dosegla najvišje število prebivalcev v času od 1826 do 1895. Od tedaj dalje je število ljudi stalno upadalo. V letih 1812-1825 je bilo v vasi povprečno 350 ljudi, v letih 1826-1894 povprečno 450 s konico 501 prebivalec leta 1850. Od leta 1896 do prve svetovne vojne je število vaščanov upadlo na 360, leta 1920 na 343, leta 1942 na 248, leta 1976 na 178 in leta 1990 na 150 ljudi.

Vse do prve svetovne vojne je bila Dupalja ves popolnoma slovenska vas, kar potrjujejo domači učitelj Giuseppe Kovač ter uradne in zasebne statistike. Nemcev je bilo izredno malo in so vsekar dobro obvladali krajevno slovensko koroško narečje. Danes pa je ostalo le 15 Dupaljanov, ki znajo govoriti slovensko koroško narečje, a se imajo za Avstrijce.

V tej majhni vasi Kanalske doline so se rodili slavni ljudje, kot so na primer duhovniki Giovanni Willenpart, njegov brat Raimondo in Vekoslav Nagelschmied, prelat celovške kurije Martino Kovač in njegova sestra Caterina Kovač, ki deluje kot nuna na Tirolskem, frančiškan Andrea Themel, še živeči olivetan Martino Maria Franzl, učitelja Giuseppe in Martino Kovač, umetnik Andrea Kovač, znanstvenik in fizik Helmut Tribuč (izvira iz Ukev), ki dela na fizikalnem inštitutu »Kaiser Wilhelm« v Berlinu, kjer je delal sam Einstein in ki je del fundacije Max Planck. Tribuč je proučeval obnašanje živali neposredno pred potresnimi sunki.

Omembe vredna je tudi pesnica in publicistka Ida Grilc, doma iz Dupalje vasi, ki se je kot mlado dekle preselila v Avstrijo; v svojih pesmih se z velikim domotožjem spominja svoje rodne vasi. Spominja se tudi napisala, ki je visel na steni v gostilni njenega deda in ki zelo dobro ilustrira ne le položaj Dupalje vasi, temveč vseh slovenskih vasi v Kanalski dolini:

»Jaz dam tebi dobro vino
e risotto molto buono.

Faccio conti da buon oste.

Also komm herein und Koste.«
(Jaz dam tebi dobro vino in vedno dobro rižoto, računam kot pošten gostilničar, vstopi torej in pokusi.)

Če je že dvojezičnost za neko skupnost razkrojevalni element, velja to še toliko bolj za trojezičnost ali celo štirijezičnost. Če je družbeno tkivo šibko, bo prevladal dominantni jezik.

To je usoda vseh vasi v Kanalski dolini, ki jih še imenujemo slovenske. Revne, male in površne kulturne iniciative ne morejo ustaviti plazu, ki je že uničil jezik in kulturo Slovencev v Kanalski dolini in ki je že pri koncu svojega podiralnega teka.

Kanalska dolina je že italijanizirana.

Najprej bodo izginili Nemci.

Za njimi Slovenci.

Končujem ta prispevek s stavkom, ki sklepa tragično legendo o rojstvu svetega Leopolda in ki ga je izrekel plemeniti Sigfrid v svojem gradu Federaun blizu Beljaka, ko je zvedel, da se je njegova hči Elizabeta vrgla iz gradu, obupana zaradi smrti Teobalda, ki je odšel v Sveto deželo, da bi se pokoril za smrt, ki jo je zadal svojemu bratu Filibertu:

»Federaun, nič več Federaun.«
Tako žal lahko rečemo tudi o Dupalji vasi:

»Dupalja ves, nikdar več Dupalja ves.«

NAŠI LJUDJE

Trinbov
Koledar

Življenje je otok...
(detajl)
1979

V. Z. SIMONITTI

IZGUBILI SMO UČITELJA

PAVEL PETRICIG

Težko mi je pero, ko začenjam pisati o Valentinu Simonittiju. Kako naj razvrstim etape njegove človeške usode, kako naj prikažem njegovo kompleksno osebnost, ki je med drugimi imela tudi to odliko, da se je izražala v preprosti, linearni pojavnosti. Sadove intelekta, strogega študija in neutrudnega iskanja je znal prelivati v miselno dejavnost in operativne predloge, s tem pa je tiste, ki so mu bili blizu, znal pritegniti k inovativnemu razmišljanju, ki se je na koncu izkazalo kot nesluteno preprosto. To svojo sposobnost je konkretno izražal v svojem poklicu arhitekta in urbanista, ko se je zavzemal za arhitekturo po meri človeka in njegovih tudi najbolj malenkostnih potreb. Imel je posluh za vsakdanje življenje vsakogar in za dobro počutje, ki je zanj izhajalo iz pozitivnega razmerja posameznika in skupnosti do lastnega okolja. To mu je bilo vodilo pri vsem delu, pa naj je šlo za rožo pred hišo ali za širše programiranje življenjskega prostora, katerega sestavni del je tudi tradicija, kultura, način življenja, in torej tudi jezik in simboli nekega ljudstva.

Jedro te filozofije je bilo v Simonittiju prisotno že takrat, ko smo ga spoznali kot mladega profesorja likovne vzgoje in umetnostne zgodovine na špeterskem učiteljišču v prvih povojnih letih. Od njega smo prvič slišali za imena Picasso, Le Corbusier, Wright (hiša na slapu), on nas je opozarjal na razmerja med življenjem, delom in umetnostjo.

V njegovem sporočilu je bila misel, da je za poznavanje malega, bližnjega, posebnega potreben širši pogled na stvarnost in da so potrebni ustre-

ni spoznavni inštrumenti.

Brez vsega tega se ti majhne stvari izmuznejo, vsrka jih konformizem. Izhajali smo iz faze »absolutnih resnic« in ta nova filozofija nam je bila težka. In ker sem že prišel do tega, naj povem, da srečanje s Simonittijem ni bilo za nikogar nevtravno ali nepomembno.

Že sam njegov način podajanja, ki je logične prehode povezoval s pomočjo živih slik in plastičnih figur, je njegovo misel zasidral, da je vedno pustila sled.

Pojmovne abstrakcije mu je vedno uspelo spremeniti v otipljive figure. Simonitti (oziroma Zak, saj ni ušel barnaški navadi, da se vsakomur prida vzdevek) je bil Učitelj, čigar beseda je zazvenela tako v duši preprostih ljudi kot v kvalificiranih specialističnih krogih.

* * *

60

»Malin« v Barnasu, hišica z vodno gladino ob njej in malim slapom, ki naj bi poganjal mlinska kolesa, je tako postal pravcati »klub«, kjer smo razpravljali, se šalili, kjer smo prišli do nepoznanih knjig in revij (Belfagor, Comunità, Domus itd.) in kjer smo predvsem poslušali Zaka, ki je za nas bil kot starejši brat s široko in globoko kulturo. Nekateri med nami so se spoprijeli z umetnostnim študijem. Sam sem bil v to pahnjen direktno od profesorja Simonittija, ki me je ostro pregнал iz domačega lenarjenja po učiteljski maturi. In tudi jaz sem zahajal v »klub málin« v Barnasu, kjer se je pogosto pojavljala tudi Simonittijeva družica, prelepa profesorica Graziella Dagna.

Leta 1951 se je »klub« razširil z ustanovitvijo lista »Paesi tuoi«. Ideja je bila Simonittijeva, jaz pa sem narisal glavo. K tej tematiki bi se rad še povrnil ob drugi priložnosti. Naj zaenkrat povem, da je štirinajstdnevnik posegel tudi v politiko, saj je v tem prvem letu izhajanja pobudil istoimenske liste na upravnih volitvah v vseh občinah Nadiških dolin in predstavil tudi kandidata za volitve v pokrajinski svet: to je bil upokojeni polkovnik Giuseppe Cosmacini. Lista »Paesi tuoi« je v Špetru skoraj dosegla volilni uspeh. V listu so soobstajale različne tendence, katerih ravnovesje je bilo vse prej kot ustaljeno. Dejstvo je, da je list leta 1953 po volji samega pobudnika prenehal. A ni šlo le za to.

Ob bogastvu družbene, gospodarske in kulturne vsebine se je list dejansko postavljal kot nasprotje »Matajurju« in problematiki slovenske manjšine nasploh. »Patriotsko« in nacionalistično onesnaženje je postajalo vedno bolj opazno in to še toliko bolj takrat, ko je list preko bolj ali manj skrivnih kanalov dobil prav tako skrivno vladno podporo za delo v obrambo italijanstva Nadiških dolin. Ko je prišlo do tega, je Simonitti presekal.

Ne vem, če je bila ta drastična odločitev povezana z obširnejšim Simonittijevim razmišljanjem o slovenskem jeziku in kulturi. Takrat o tem nisva govorila. Vendar lahko postrežem s pričevanjem. Prav on mi je v tistem času posodil izvod knjige Carla Podrecca »Slavia Italiana«, ki sem jo na dušek prebral. O teh vprašanjih ni bilo takrat pri italijanski politični levici le preprostega molka, temveč je šlo za odprto nasprotovanje. Bile so tu posledice nacionalistične vzgoje in razdora med ZSSR in Jugoslavijo, kar je dajalo tem pojavom posebno žolčnost.

* * *

Po dolgih sestankih in ostrih debatah je leta 1962 komunistična partija prvič sklicala posvet v Špetru, da bi sprejela stališče o pravicah slovenske manjšine. Preteklo je že šest let, odkar sta se Nikita Hruščev in Tito objela! Kmalu potem naj bi se podala v Slovenijo delegacija videmske federacije KPI. V delegaciji bi moral biti tudi jaz, in hotel sem vedeti, kaj o tem misli Simonitti. Kot v drugih težkih trenutkih političnega življenja, sem ga obiskal. Podprl me je brez vsakršne rezerve.

In tako je bilo tudi, ko sem ga deset let pozneje povabil na prva, tudi neformalna srečanja Študijskega centra Nediža. Prišel je in pokazal svoje navdušenje za skupino, ki se je v tistem času ukvarjala bolj s teoretičnimi zadevami. Ko pa se je skupina usmerila k javnim pobudam, kot so »Benečanski kulturni dnevi«, je Simonittijev prispevek postal nenadomestljiv. Njegovi predlogi so še danes zaznavni v našem delovanju, od glasbene vzgoje do raziskovalne dejavnosti, od publikacij do šole.

61

* * *

V času po potresu je Simonitti jasno zaznal nevarnosti in možnosti, ki so iz tega dogodka izhajale. V tem času je bila njegova avtoriteta nesporna, tako zaradi kulturnega in strokovnega prestiža kot zato, ker je znal zavzeto sintetizirati značilnosti in usodo Beneške Slovenije. Z znanstveno strogostjo je opozarjal na uničevanje slovenske kulture, na alienacijo in programirano plenjenje tradicionalnih vrednot s strani italijanske države. Zavrnil je vse taktične pomisleke. Tudi v tej fazi pa je Simonitti pri izražanju svojih idej ohranil človeške lastnosti, po katerih se je odlikoval, in skušal po svoji metodi doseči razum tistega, ki ga je poslušal: prinašal je konkretne primere in situacije ter bogatil razpravo z izvirnimi in nepričakovanimi elementi.

V tem smislu je tudi predavanje, ki ga je imel v Landarju za skupino Arpit, odličen in očarljiv primerek njegovega nedosegljivega daru za posredovanje lastnih idej.

Zadnje čase je skupaj z manjšo skupino pripravljala osnutek za razstavo o Slovencih, ki naj bi bila v Vidmu. Tudi tu je izstopala Simonittijeva osebnost in njegova metoda kot v času »kluba malin«: osredotočil se je na ugotavljanje strategije, ki naj bi z dejstvi, dokumenti in argumenti obšla poverjanja in pomisleke zvitih, hinavskih in brezidejnih političnih krogov.

* * *

Kot prijatelja sva si prišla, kot je naravno, tudi kdaj navzkriž. Vendar sva se v splošnem dobro razumela. Trenutek ganljivega soglasja je bil gotovo praznik, ki ga je pred časom pripravilo Dvojezično šolsko središče, ko je Simonittijev vnuček Luca obiskoval še vrtec. Sad tolikih skupnih prizadevanj - Simonittijevo je bilo vsekakor najbolj kvalificirano in celo trmasto, šola, kjer se otroci lahko učijo slovenščine, je postajala realnost.

Zak je prišel k meni le nekaj dni pred svojo kratko boleznijo, bil je živahen in poln idej za nadaljnje delo, skrbele so ga nekatere stvari v zvezi s šolo. Dogovorila sva se za nekaj stvari. Zdaj nam pa pušča bogato dediščino idej in predlogov, ki jo bomo morali zbrati skupaj, da nam bo trdna opora za bodoče delo.

**SIMONITTI
VALENTIN
CAHARIJA**

Urbanist, arhitekt, občinski svetovalec v občini Špeter Slovenov, se aktivno udeležuje in sooblikuje kulturno življenje v Beneški Sloveniji.

Rojen 12. februarja 1918 v Barnasu (občina Špeter Slovenov) mlinarju Janezu Krstniku in Leonardini r. Gusola iz zaselka Ščigle (občina Podbonsec).

Njegov rod izhaja iz Biljane v Goriških Brdih, od koder so se njegovi predniki razširili po celi Sloveniji. Tako je prisotnost družine zabeležena v Beneški Sloveniji v času, ko je bil pater Jurij Simoniti kurat na Stari Gori (1801-1804). Njegov grob je v Šenčjurju (Sanguarzo), rojstni vasi Janeza Krstnika, blizu Čedadu.

Znanje slovenskega jezika si je pridobil le doma od staršev, ki so bili zvesti bralci Ciril-Metodovih publikacij, in pri verouku, ki je bil do leta 1930. v slovenskem jeziku, ko je v Barnasu kaplanoval Peter Qualizza. Ko je leta 1929 končal osnovno šolo v italijanskem jeziku v Špetru Slovenov je, po očetovi smrti, delal polnih deset let kot mlinar. Potem ko

je napravil kot privatist malo maturo, je v Genovi obiskoval umetnostni licej (liceo artistico) in maturiral leta 1941. Potem je poučeval umetnostne predmete in zgodovino umetnosti na raznih nižjih in srednjih šolah po Furlaniji ter v Špetru Slovenov do leta 1958, ko je diplomiral na Fakulteti za Arhitekturo v Benetkah. Branil je doktorsko tezo o restavriranju arhitektonskih del, ki jih je leta 1477 v Landarski Jami postavil arhitekt Andrej iz Škofje Loke. Bil je prvič, da se je italijanski akademski svet soočil s slovensko podeželsko gotiko. Deset let kasneje je avtor doktorske teze dokončno restavriral zgoraj omenjene umetnine.

Kot urbanist je deloval v skupini izvedencev, ki so pripravili prvi osnutek Teritorialnega regulacijskega načrta dežele Furlanije-Juljske krajine (1970). Zaupali so mu še naslednje projekte:

1) Občinske regulacijske načrte za mesta Humin, Osoppo, Buia in za številne občine po Furlaniji (1970-72); 2) Načrt za prostorsko ureditev območja Belopeških jezer pod Mangartom (1977);

3) Načrt za obnovo občine Tipana po potresu iz leta 1976 (1978); 4) razne projekte za varstvo okolja in za turistično valorizacijo (Matajur, Monte Quarnam, Colle di Osoppo, furlanske 'risorgive', favnistični park v kraju Pagnacco (od 1970 do 1973); 5) Zazidalni načrt za gradnjo ljudskih hiš v Huminu in v Osoppu. Kot arhitekt je, med drugim, realiziral: 1) hotelske komplekse v Gradežu in na Garganu (1961 s sodelavci); 2) stavbo nižje srednje šole v Špetru Slovenov (1963); 3) komplekse ljudskih hiš v Čedadu (1968); 4) središča za bivanje in za nego in pomoč ostarelim občanom v Tricesimu in v Vidmu (1980-1985); 5) geriatrični inštitut v Vidmu (1986 s sodelavci); 6) obnova četrtri zgodovinskega mesta Venzona (1987); 7) antisismična obnova številnih farnih in monumentalnih cerkva v Beneški Sloveniji ter v Furlaniji (1987). Napravil je študije in raziskave za ponovno uporabo tradicionalne slovenske peči, ki jo v zadnjem času vedno bolj izrinja iz beneško-slovenskih do-

mov furlanski 'fogolar'. Bil je večkrat predsednik Zveze arhitektov Furlanije, tehnični izvedenec pri sodiščih v Pordenonu in Tolmeču ter član raznih komisij dežele Furlanije-Julijske krajine.

V času popotresne obnove po letu 1976 v Furlaniji in Beneški Sloveniji je bil član ekipe izvedencev, ki jih je organiziral Zavod za raziskavo materialov in konstrukcij - ZRMK - iz Ljubljane po naročilu dežele F.J.K. za izdelavo novih antisizmičnih tehnologij.

Sodeloval je z raznimi skupinami tehnikov, ki jih je takrat poslala v B.S. Socialistična Republika Slovenija, da bi pomagala pri obnovi. O teh izkušnjah je pripravil prispevek, ki so ga objavili v spisih 'Simpozija o socio-gospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Ita-

liji', ki ga je od 27. do 29. januarja 1977. leta v Trstu organiziral Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI). O isti problematiki so bili takrat objavljeni članki v revijah 'Il Punto', 'L'architettura' ter 'Ricostruire'. Kot kulturni delavec je pripravil razne razstave o B.S. v Ljubljani in v Trstu in se je vsestransko študijsko poglobil v beneškoslovensko stvarnost.

Njegovi prispevki so objavljeni v 'Enciclopedia della Regione F.V.G.' (Vol. I, parte 2, 1971) in v sledečih delih: 'Slovenska skupnost v Beneški Sloveniji' (Zbirka Nadižal, 1974), 'Nimis e il suo ambiente' (Centro Studi Ippolito Nievo, 1985), 'Tarcento e la sua montagna' (Centro Studi Ippolito Nievo, 1986). Njegovi članki so bili objavljeni v naslednjih časopisih in dnevnikih: 'Naši razgledi', 'Realtà

friulana', 'Novi Matajur' (priloga k številki 30, 1986), 'Il Territorio' (štev. 16-17), 'Primorski dnevnik', 'Delo', in drugi. Imel je leta 1981 prispevek na Mednarodnem študijskem kongresu o arhitektu R. D'Aronco o nekih pogledih na arhitekturo na Slovenskem; prispevek je objavljen v spisih o kongresu, ki jih je leta 1982 izdal 'Istituto per l'enciclopedia del F.V.G.'.

Sodeloval je skupaj z msgr. Marinom Qualizo in drugimi sodelavci pri izoblikovanju 'Listine o pravicah Slovencev videmske pokrajine', ki so jo soglasno sprejeli vsi predstavniki Slovencev videmske pokrajine 15. septembra 1977 na občnem zboru v Lipi (občina Špeter Slovenov).

(iz Slovenskega primorskega biografskega leksikona)

O CERKVICI SV. JERNEJA

GRAZIELLA DAGNA

Vsaka vas, naj bo velika ali majhna, skriva svoj »biser«. Tudi Barnas hrani redek in dragocen biser: cerkev sv. Jerneja, ki jo je za javnost odkril prof. Giovanni Marchetti leta 1961 (v delu »Le chiesette votive della Slovenia friulana«). Celih 500 let je Sv. Jernej zgodovinski spomenik, čeprav ga je uradna kultura večinoma ignorirala: je pričevanje o izvorni umetnosti, ki se jasno razlikuje od furlanske ne le po arhitektonskih oblikah, temveč tudi po vgrajenih skulpturah in freskah. Gre za ljudsko varianto umetnosti, ki se je v svojih višjih oblikah v 15. in 16. stoletju razširila na območju Slovenije, zlasti Škofje Loke in Ljubljane, in segla vse do Češke.

65

In vendar je ta izredni spomenik podeželske gotike, kot to umetnost imenujejo na Slovenskem, bil leta 1976 tik pred tem, da ga rušilci v svojih popotresnih zagonih uničijo. Tehniki so ga namreč označili kot neobnovljivega.

Toda posegel je arhitekt Simonitti, rojen Barnasanj: s pomočjo strokovnjaka za potresno varne gradnje Jožeta Kregarja, ki je že deloval v tem kraju, in duhovnika Luciana Slobbeja, ki je vzdrževal stik s pristojnimi uradi v Vidmu, pa tudi hčerke Donatelle, ki je takrat risala v očetovem ateljeju, je dosegel, da je Sv. Jernej spet dobil ne le trdne strukture, temveč tudi vso še ohranjeno ornamentiko in spoštljivo urejeno okolje z obzidanim preddverjem in pomirjem; predvsem pa mu je bil povrnjen čudoviti zlati oltar, odlično restavriran.

Zdaj se ta zlati oltar, čist produkt slovenske umetnosti, sveti v polmra-ku sakralnega prostora in govori obiskovalcu o duhovnem in kultur-nem življenju vasi.

Ko so 23. avgusta 1986 postavili restavrirani oltar spet na svoje mesto, je arhitekt Simonitti med drugim povedal naslednje:

»Položaj Sv. Jerneja je bil res brezupen, saj so ga tehniki označili kot nepopravljivo poškodovanega, poleg tega pa takih posegov ni predvi-deval noben zakon o obnovi. Nobena oblast in nobena služba se ni bila torej pripravljena z njim ukvarjati, edini predviden poseg je bilo rušenje in stroji so bili za to že pripravljeni. Toda nenadoma se je položaj iz-boljšal... Jože Kregar je s svojimi slovenskimi sodelavci preštudiral stanje cerkve in pripravil načrt za popravilo. Ko sem za to izvedel, sem ga obi-skal tu zadaj, v hiši Maurizia Borgheseja; našel sem ga, ko je projektiral kar pri kuhinjski mizi. Dokazal mi je, da je potresno varno popravilo cerkve ne le možno, temveč tudi relativno poceni. Prepričan in odločen sem na ta primer opozoril pristojne urade v Vidmu, naletel sem na za-nimanje, dosegel sem razpoložljivost in prispevke...«

Svoj poseg je arhitekt sklenil takole: »...Dal bom še nekaj pripomb v zvezi s kriteriji, ki so vodili restavriranje te cerkve, in z drugačnimi kri-teriji, po katerih se zdaj dela v cerkvici Sv. Kvirina. Čeprav je bilo tu uporabljenih 130 stotov cementa in 30 stotov železa, ne opazimo niti sledu tega posega; tam pa je grob poseg popolnoma spremenil fiziogno-mijo spomenika. Odstranili so celo že 500 let star in kot kamen trd omet: svetega Jerneja so odrli živega, Svetega Kvirina pa mrtvega.«

»NEKOČ JE BIL MALIN...«

SONIA SIMONITTI

»Nekoč je bil majhen malin, tam nekje na deželi...« Tako kot v pravljicah, ki jih tu pripovedujejo, ko se čarovnicam, škratom in krivapetam pridruži vsakdanjost v podobi kmeta, gozdarja, mlinarja, ki jim je dobra volja edino orožje proti trudu in revščini; to pa že ni več sad ljudske domišljije. Stari mlin v Barnasu je drobec te trde resničnosti; ena najstarejših stavb v vasi je, gotovo je med najbolj pomenljivimi.

67

Starejši imajo v svojih otroških spominih gotovo še vedno pred očmi voziček, s katerim je Tita Simonitti po hišah pobiral koruzo, jo potem zmlel in prinašal nazaj moko, potem ko si je za delo odvezel merico.

Prav tako dobro poznajo tudi vse, kar je družino doletelo po mlinarjevi smrti (1928), poznajo trdo delo vdove in njenih otrok, tragične nesreče, ki so se pripetile ob kolesju. Težje je seveda poseči v zgodovino k prejšnjim lastnikom: imenovan je neki Piero Degan in še pred njim neki »Roka«, v zvezi s katerim so vaščani govorili »Juga Roka te patoka«; pri tem so mislili na južni veter, ki je prinašal dež in torej napolnil potok, »Patok«, z vodo, ki je poganjala mlinsko kolo.

V starih časih so se mlinski kamni vrteli s pomočjo vode »Studenca«, ker pa je začel studenec počasi usihati in je bilo vedno več sušnih obdobj, je bilo treba speljati v rako tudi vodo Patoka. Ko se je napolnil bazen - za to sta bili takrat potrebni približno dve uri -, so dvignili zapornico in voda je začela teči na kolo in ga vrteti. Gibanje se je prenašalo na notranje mlinsko kolesje, ki je bilo povezano s premičnim mlinskim kammom, ki se je

vrtel nad drugim, stalno pritrjenim.

Zrnje so metali v grot in ga zmleli med kamni, moko so pobrali in presejali; namenjena je bila predvsem za krmo.

Seveda se je mlin v času spreminjal - sam Tita je staro leseno kolo zamenjal z bolj praktičnim železnim, zdaj pa počiva in potrpežljivo čaka na poseg, ki bi mu povrnil, če že ne nekdanje funkcije, vsaj nesporno zgodovinsko vrednost.

SLOVENC V TERSKI DOLINI

Opažanja o preteklosti in sedanjosti skupnosti, ki umira

VALENTIN Z. SIMONITTI

Tuji obiskovalec, ki je peš prehodil Tersko dolino od Čente do Terra, je 3. aprila 1841 takole zabeležil svoje vtise: »Le najhujša sila je mogla prisiliti človeška bitja, da se naselijo v te globeli. Velikanske skale se grmadijo druga na drugo po strmih bregeh in navpičnih stenah, rastlinje je skromno, v glavnem grmičje in robida. Med nerodovitnimi skalami so si hudourniki utrli in si še utirajo globoke struge. Tako so se sredi gora ustvarile dolinice pod visokimi in nevarnimi skalnatimi čeli. Tam sploh ni takih dolin, kot so v drugih krajih, kjer bi človek lahko svobodno in po svoji volji razvijal kakršnokoli kmetijstvo: ne preostane mu drugega, kot da na strmem pobočju zbira skromno prst in jo obdeluje, umikati

se mora proti stenam in se skrivati v razpoke med kamenje. Prisiljen je bdeti nad svojo revno njivico, ki jo z lastnimi rokami goji kot cvetlično gredo. Včasih je strmina tal tolikšna, da ga noge ne držijo, kljub temu pa koplje in dela brazde, ves srečen, če mu uspe napraviti kakih deset metrov dolgo njivico.«

Za obiskovalca, čigar oko je bilo navajeno na razprostanost ukrajinskih ravnin in počasnost velikih rek, je bil pogled na zaprto in skalnato Tersko dolino s sotesko pri Čizirjah, po kateri je tedaj vodila le v skalo vklesana kozja steza z bobnečim hudournikom v prepadu kakih trideset metrov niže, gotovo nekaj razburljivega. Tuji obiskovalec je namreč prihajal iz Karkova, kjer je bil docent

za slavistiko na univerzi, bil pa je tudi član Imperatorske akademije znanosti in umetnosti v Petroburgu. Ime mu je bilo Izmail I. Sreznevski (1812-1880); za seboj je imel že veliko potovanj po slovanskem svetu in prav takrat je potoval po ozemlju, ki so ga naseljevali Slovenci, začenši na skrajnem zahodu, torej tam, kjer je bil italijansko-furlanski vpliv najmočnejši. Potovanje se je odvijalo prav v trenutku, ko je med strokovnjaki tekla razprava o definiranju tega območja.

Prav v tej zvezi so bila pričevanja, ki jih je Sreznevski zbral na terenu, odločilna, in to še preden je ta leta 1881 svoje potopisne vtise objavil z naslovom »O Frijulskih Slovanah« v akademijski zbirki jezikoslovnih in literarnih študij. Ta pričevanja so v delu zgoščeno predstavljena na mestu, ki zasluži, da ga v bistvenih točkah tu povzamemo: »Veriga gora zahodno od velike in slikovite reke Soče loči Slovence, ki živijo pod Avstrijo, od Slovencev, ki so bili stoletja pod oblastjo Benetk in ki živijo na hribovitih pobočjih, katerih vode se stekajo v Furlanijo. Med vsemi popotniki, ki so obiskovali slovansko ozemlje, je mene doletelo, da sem kot prvi stopil v ta odmaknjeni kot in odkril, da tu živijo Slovenci poleg Rezijanov, ki so istega rodu. Obiskal sem tiste hribe in na kraju samem zbral pričevanja in dokumente o jeziku, ki ga govorijo prebivalci.« Tako se je torej skle-

nilo pol stoletja trajajoče raziskovanje, s katerim sta se prej spoprijela Poljak Jan Potocki in Čeh Piselj.

Pomenljivo je tudi dejstvo, da se je Sreznevski na povratku s svojega obiska v Reziji, Terski dolini in Nadiški dolini ustavil v Ljubljani, kjer se je srečal s pesnikom Francetom Prešernom; z njim je prebil nekaj večerov v gostilni Pekel, kjer so se zbirali umetniki in književniki, in razpravljali o problemih, ki so zadevali pravkar odkrito etnično stvarnost. Tudi za samega pesnika je moral biti dogodek pomemben, če se ga je spomnil v pesmi »Izmajlu Sreznjevskemu v spomin velikega tedna leta 1841«, katere zadnji verzi zavzenijo v duhu tistega časa: »Sin neumrjoče Slave / spomni bratov se krog Save.« Šest let zatem je bil sklenjen jezikovno-stilistični eksperiment, ki ga je Prešeren s svojim krogom vodil celo desetletje in katerega namen je bil kranjsko slovensko narečje izobraziti v knjižni jezik. Izhajal je iz predpostavke romantičnih filozofov F. in A.W. Schlegla, po kateri se ljudstvo, ki premore umetno poezijo, konstituirajo kot narod, svoj vrh pa je dosegel z objavo Prešernovih »Poezij« leta 1847. Velik odmev v Evropi je dal temu dogodku zgodovinsko vrednost, saj dejansko pomeni »kulturno« rojstvo nove nacije, Slovenije. Politične implikacije tega dogodka so se z vso silo pokazale komaj čez leto dni, marca

1848, ko so se Slovenci pridružili splošnemu gibanju narodov proti Metternichovemu absolutizmu. Če upoštevamo pravkar prikazane okoliščine, nas ne preseneča, da je bila tako konstituirana Slovenija obravnavana vključno s celotnimi Julijskimi Predalpami, torej tudi s Tersko dolino. In res se po letu 1848 v publicistiki za ta predel vse pogosteje uporablja izraz *Slovenija*, pa čeprav s pridevnikom *Beneška*. Ime *Beneška Slovenija* (ali v skrajšani obliki *Benečija*, od tu ime za prebivalce *Benečani*) je imelo očitni namen nadomestiti že zastarel izraz *Schivonia Veneta*, ki so ga iz političnih razlogov uporabljali Avstrijci (in res je bilo to ozemlje v sklopu Lombardsko-beneškega kraljestva) in po aneksiji leta 1866 tudi Italijani.

Slednji so pozneje uporabljali tudi druge variante tega imena: *Slavia italiana*, *Slavia friulana*, *Sclavanie*, vse dokler ni fašizem določil, da tega ozemlja ne gre imenovati, razen s posluževanjem nadomestnih orografskih in hidrogrfskih izrazov, katerim je bil zanesljivo dodan pridevnik »italianissimo«. Po povsem dosledni kontinuiteti tega ozemlja ne imenuje niti pred kratkim izdelani demokristjanski predlog zakona za »zaščito Slovencev v Italiji«, kjer iz analize besedila ugotovimo, da moramo kot »Italijo« razumeti »Trst in Gorico«, kot »zaščito« pa »redukcijo po Londonskem memorandumu 1954 že veljavnih

pravic«.

V Terski dolini je z raziskavami in poglobitvenimi študijami nadaljevan njegov učenec, jezikoslovec J. Baudouin de Courtenay, ki je večkrat prišel v te kraje ob koncu prejšnjega in v začetku tega stoletja ter zbral obširno in pomembno dokumentarno gradivo, ki ga je objavil prav tako v aktih Peterburške akademije in ki so ga pozneje uporabljale cele generacije znanstvenikov, predvsem slovenskih.

Na rovaš tega rusko-poljskega znanstvenika je treba njegovim izrednim zaslugam na strokovnem področju dodati sposobnost alterniranja delovnih dni, prebitih med kozarji v Bardu in oglarji v Tanameji, z večeri klavirske glasbe, ki jih je za svoje goste prirejajal na svojem bivališču v Centi. Po dogajanjih prve svetovne vojne, ko je splahnela perspektiva velike Slavije in mreže kulturnih stikov preko meja, je zanimanje za Tersko dolino ostalo le še v Sloveniji, vendar je le-tej medtem uspelo, po sedemdesetih letih boja za narodnostno afirmacijo, usmerjenega prej proti dunajskim Habzburžanom in potem proti beograjskim Karadjordjevičem, ustvariti lastne znanstveno-kulturne inštitucije na evropski ravni, zlasti Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter Univerzo v Ljubljani.

To so zdaj mesta, kjer se izsledki nadaljnjih terenskih raziskav, kot so jih opravili Fran Ramovš,

France Bezljaj, Franc Kos, Tine Logar, Milko Matičetov in drugi, sistematično urejajo, uokvirjajo in nato širijo med evropske znanstvenike s pomočjo izdaj, ki jih lahko še danes imamo za klasična dela obravnavanih strok; naj kot primer omenimo Ramovševe *Dialekte*.

V tem delu iz leta 1937 je ta dialektolog (kateremu dolgujemo, če citiram besede znanega italijanskega jezikoslovca G.B. Pellegrinija na str. 80 uvoda k ASLEF leta 1972, »jasen opis in klasifikacijo slovenskih govorov in pomembna kartografska pomagala za njihovo razporeditev«) znanstveno rekonstruiral pripadnost terskega narečja k »primorski dialektični bazi«, to je k eni izmed sedmih skupin, v katere Ramovš razvršča štirideseterico slovenskih narečij.

Glede ljudske kulture, ki je značilna za obravnavano področje, naj omenimo sicer splošna opažanja etnologa Gian Paola Grija s tržaške univerze (ki sledijo ugotovitvi o *sovražnem* nezanimanju furlanskih strokovnjakov) v 3. knjigi Monografske enciklopedije Furlanije-Julijske krajine, 1980, na str. 1332: »Pomenljivo je, da najdemo v Furlaniji kaj malo znanstvenega gradiva, ki bi nam pomagalo spoznati ljudsko kulturo slovenske manjšine, da se mora tisti, ki želi verodostojno in metodološko neoporečno gradivo, obrniti na specializirane inštitute Slovenske akademije znano-

sti in umetnosti, da je šele leta 1976 lahko izšla organska zbirka ustnega slovstva Slovencev v Italiji, ki je sad korektnega in pozornega terenskega dela, kot ga je opravil Pavle Merku.

«Gre za delo *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji*«, ki poleg izvornih slovenskih besedil prinaša tudi italijanske prevode in iz katerega je vredno povzeti uvodne misli: »23. januarja 1966 sem začel zbirati etnografsko blago s snemanjem na magnetofonski trak za dokumentarno oddajo, ki jo je uvedla slovenska postaja Trst A Italijanske radiotelevizije. Ozemlje, ki sem ga upošteval, obsega vsa območja v tržaški, goriški in videnski provinci, kjer živi slovenska manjšina v Italiji. Tedaj sta me gnali splošna kulturna radovednost in prirojeno zanimanje za kmečki svet, iz katerega izhajajo moji predniki; kaj kmalu pa sem spoznal, da je moja glasbena in dialektološka izobrazba povsem nezadostna za tako zahtevno in odgovorno delo: zato sem iskal metodološko pomoč pri dveh priznanih strokovnjakih, ki sta osebno sodelovala pri nekaterih snemanjih na terenu in sta mi svetovala bibliografske vire, iz katerih sem črpal podatke. Njima sem dolžan zahvalo, ki jo učencem dolguje učitelj: dr. Zmaji Kumrovi pri Glasbeno-narodopisni sekciji ISN Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, svoji davni študijski tovarišici, in dr. Milku Matičetovemu pri In-

Štitutu za slovensko narodopisje pri isti Akademiji.

Ko sem potem pet let zapovrstjo analiziral zbrano gradivo in pripravljaj omenjeno oddajo, sem začel misliti na urejeno objavo vsega gradiva. Doslednje zbirke etnografskega blaga med Slovenci v Italiji, ki jih navajam z bibliografijo vred v analitičnem kazalu, so številne, sicer ne vse stroge in verodostojne, in obsegajo veliko več gradiva, kakor ga premore moja zbirka: toda vse so krajevno točno omejene ali obravnavajo le določene teme. Ta zbirka jih lahko torej dopolnjuje: zato sem od vsega začetka obrnil svojo pozornost posebno na krajevna območja, ki so bila doslej zelo slabo raziskana (zgornja Terska dolina, Karnajska dolina). Zdelo se mi je naravno, potrebno in dolžno misliti na zbirko, ki bo enako dostopna tako slovenskim kot italijanskim in furlanskim strokovnjakom: zato sem hvaležen založbi - in zanjo prijatelju Marku Kravosu - ki je osvojila in realizirala mojo zamisel s primerno bogatimi sredstvi.

Pred razlago metodoloških kriterijev, po katerih je zbirka urejena, naj se zahvalim še onim, ki sem jim pred vsemi dolžan zahvale: svojim čez sto informatorjem, gorjancem in kmetom, ljudem z mestne periferije, rokodelcem, delavcem, gospodinjam, starcem, invalidom, ki so mi dolge ure pe-li in pripovedovali, ki so me sprejeli, tujca in motivca z magneto-

fonom in fotografskim aparatom, zvezki in peresi, v svojo hišo, ki so mi razkrili svoj svet, svoje življenje, svoje srce. In duhovnikom, učiteljem, intelektualcem iz onih krajev, ki so mi z veseljem pomagali in svetovali. Njim dolgujem veliko več mimo »strokovnega sveta«, kakor to s tehničnim izrazom imenujemo: od njih sem prejel notranjo bogatitev, pričo človečnosti, življenjski nauk, kakršnega mi ni dala nobena šola in nobena druga kultura poprej. Oni so zagotovo virus one neozdravljive bolezni, zaradi katere sem - etnografom navkljub - še navezan na etnografijo. Naslov, ki sem ga predlagal založbi, hoče biti vabilo in obveza. Predlagal sem knjižno zbirko, za katero predstavlja ta knjiga prvi zvezek. V drugem zvezku bodo vse instrumentalne skladbe, ki sem jih nabral in jih izročil v študij in obdelavo najsposobnejšemu slovenskemu specialistu za to stroko, etnomuzikologu Julijanu Strajnarju. Tretji zvezek bi lahko obsegal vse ljudske povedke, ki sva jih z Milkom Matičetovim posnela v Učji.»

Če v zbirki pregledamo del, ki zadeva Tersko dolino, nas prevzame tako količina kot tehtnost pričevanj iz ljudske kulture, ki jih je avtorju uspelo zabeležiti in ohraniti prav v trenutku, ko je usihala zadnja generacija nositeljev te kulture. Ljudi, starih čez sedemdeset, o katerih lahko trdimo, da je z vsako smrtjo izginilo tudi neobnovljivo »besedilo«.

Vendar pri tem delu ne gre za odkrivanje »fosilov«: prodorne avtorjeve jezikoslovne in muzikološke opazke, oris zgodovine in okolja, v katerem so ti teksti nastali, dajejo temu etnografskemu gradivu novo nesluteno vitalnost. Aspekt ljudske kulture teh krajev, ki še čaka na sistematično obravnavo, je naselbinska kultura, ki označuje način gradnje, organizacijo bivališč in proizvodnih struktur, pri čemer moramo upoštevati variante, ki jih pogojujejo lega, orografija in nadmorska višina. Na tem področju so še vedno veljavne opazke, ki jih je sicer le v splošnem izrazil geograf Francesco Musoni, kot *Benečan*, v nekaterih svojih spisih na začetku stoletja. Nanje se sicer delno in mimogrede opira tudi Emilio Scarin v svojem delu »*La casa rurale in Friuli*« (Kmečka hiša v Furlaniji), objavljenem leta 1943 v zbirki Vsedržavnega raziskovalnega sveta, ki jo je urejal furlanski rojak Renato Biasutti, geograf in docent na univerzi v Firenzah. Omeniti je treba, da v ostalem Scarin povsem zanemarija slovensko specifiko Terske doline in Julijskih Predalp sploh.

Primeren pristop k poglobitvi te problematike je v odločilni meri omogočil še drug izreden poseg za reševanje etnografskih pričevanj: šlo je za materialne, a vendarle s kulturo prepojene objekte: za tradicionalne hiše.

Šlo je - in v tem je izrednost posega - za potresno varno utrditev

gradbenih struktur, ki so po majski katastrofi leta 1976 še ostale na nogah, čeprav so bile hudo poškodovane.

Opozoriti je treba na dejstvo, da so vse te stavbe bile zaradi pomanjkanja ustrezne tehnologije v italijanski protipotresni normativi označene kot nepopravljive in jim je torej bilo usojeno brezobzirno rušenje, katerega rezultat naj bi bila tabula rasa.

V tekmo z rušilci, ki so v Bardu že začeli z delom, je stopila tisto poletje ekipa strokovnjakov ljubljanskega *Zavoda za raziskavo materiala in konstrukcij* in na željo lastnikov pod vodstvom inženirjev Viktorja Turnška in Mihe Tomaževiča restavrirala in utrdila nekaj hiš.

Te hiše so bile edine, ki so brez poškodb kljubovale še hujšim uničevalnim sunkom 15. septembra istega leta, in ta pozitivni preizkus se je istega dne ponovil tudi v drugih krajih Beneške Slovenije, kjer je delala ista ekipa. Naj povemo, da so ti posegi bili del pomoči, ki jo je republika Slovenija nudila takrat Benečanom; ta pomoč je bila hitra in kvalitetna, a je ostala zavita v molk zaradi avtocenzure v sredstvih množičnega obveščanja, predvsem lokalnih, če ni bila celo ovirana po drugih poteh.

Prav tako je ostalo zamolčano dejstvo, da sta sodelovanje z omenjenimi slovenskimi strokovnjaki in uporaba znanstvenih izsledkov njihovega inštituta bi-

la neobhodno potrebna deželi Furlaniji-Juljski krajini pri izdelavi zakona 30/1977 o statični in funkcionalni obnovi po potresu poškodovanih zgradb, predvsem pa pri ohranjanju zgodovinsko-ambientalnih vrednot, kot je predvideval 8. člen omenjenega zakona. Naj opozorimo, da je prav s pomočjo tega zakona bilo med drugim mogoče rešiti široka območja ljudske fiziognomije v Furlaniji, ki jo je razdejal potres. V Benečiji in še posebej v Terski dolini pa bo rekonstrukcija vasi predstavljala le delno obnovitev tradicionalnega naselbinskega sistema, če se ne bodo reaktivirale tudi *planine*, to je tisti del sistema, ki je za družbeno-gospodarski prerod teh krajev najpomembnejši in obenem najbolj izviren.

Če je ladinska *malga* preprosta proizvodna struktura, ki jo uporabljajo le v proizvodni proces vključeni ljudje (sirar in čredarji), katerim zaupa živino več lastnikov, ki živijo drugje, tudi v ravnini, je *planina* prava poletna vas v višji legi, ki zaživi v času višinske paše, ko se vanjo preselijo družine cele vasi in skrbijo vsaka za svojo živino, ki se pase na skupnih pašnikih.

Planine (ki jih Berezowski v svoji tipologiji pastirskih migracij definira kot višinsko pašo karpatskega tipa) so bile močno razširjene v Sloveniji (zgleden primer je Velika planina v Kamniških Alpah). Tiste na Veliki lavi v Terski dolini se nahajajo na zahodni me-

ji njih razširjenosti in imajo sorodne značilnosti kot planine v bližnji Soški dolini (kjer so deloma še danes aktivne); drobnica prevladuje nad govedom.

Dejansko je vrhnji del vzpetin, kjer ni mogoča košnja in kamor zaradi strmine in skal tudi govedo ne more - taka so pobočja Malega vrha (1466 m) in Velikega vrha (1556 m) - bil primeren le za drobnico, zlasti koze, ki se pasejo celo na grmičevju, ki je tam dokaj gosto.

V zimskem času, ko so ovce peljali na pašo v dolino (Marsura, Blata, Močila, kjer se danes pasejo črede iz Tridentinskega), so koze ostajale proste v gozdovih na severnem pobočju, kjer so nanje od daleč pazili oglarji in gozdarji. Lastniki so spet prišli do njih na pomlad, da bi pobrali kozličke.

V poletnem času, ko je na južnem pobočju košnja zaposlovala predvsem moške, so ženske in otroci na severnem pobočju, na planinah *Ta za (g)oro* in *Lipnjak*, pasli in opravljali živino, ob tem pa nabirali gozdne sadeže, zelišča, zdravilne rastline in lovili gozdne živali.

Za vsakodnevno povezavo z vasjo, kjer so ostajali starejši in ohranjali potek življenja v domačijah ter obdelovali bližnje njivice, so skrbeli zlasti otroci in mule.

Iz povedanega, predvsem pa iz temeljitega opisa beneških planin, ki ga je leta 1914 izdelal F. Musoni v delu »*Note antropogeogra-*

fiche sulle Prealpi Giulie«, je jasno, da je s pomočjo tako razčlenjenega in elastičnega naselbinskega sistema lahko gozdarska in pastirska dejavnost kapilarno izrabila vse resurze področja in to skozi vse leto in na vseh kotah. Zaradi družbenih in kulturnih implikacij pa je *planina* hkrati tudi poseben način življenja, ki so ga ljudje znali ceniti, kar dokazuje tudi dejstvo, da je na najuglednejšem mestu tega področja, v cerkvi Svete Trojice, pastirska slika prav v središču skupine fresk na severni steni cerkvene ladje. Svet *planin*, ki je sad tisočletnih izkustev gorjanov, je v nekaj desetletjih propadel tudi v Terski dolini predvsem zaradi nespametnosti in grabežljivosti oblastnikov v drugi polovici prejšnjega stoletja, prej pod Avstijo in pozneje pod Italijo. Začelo se je z likvidacijo skupnih pašnikov in gozdov, ki jih je država uzurpirala in prodala zasebnikom, tudi nedomačinom, nadaljevalo se je s prepovedjo paše, kar je veljalo zlasti za koze, končalo pa se je z uvedbo goveda tuje pasme v »zadružne hleve« in novimi kulturami, pri čemer se je povsem absurdno posnemalo nižinske modele, ki jih je vsiljevala gospodarska politika. Tako se je začelo kronično razkrajanje gorskega gospodarstva tudi v Terski dolini.

Ta razkroj se še danes obravnava kot nekaj usodnega, kar naj bi izhajalo iz »zgodovinske zaostalosti« in »kulturne izoliranosti« hri-

bovitih področij. V resnici pa je ta razkroj (kot je lucidno nakažal P.L. Grandinetti v pred kratkim objavljeni raziskavi »Il caso Friuli«) sad *programiranega* žrtvovanja goratih področij, za katero se je vodilni razred odločil v zasledovanju logike na ravnino omejenega razvoja.

Uradno potrditvev take izbire lahko rekonstruiramo s kritičnim razbiranjem Deželnega urbanističnega načrta, ki je danes v veljavi. Konkretno: ta instrument poenostavlja kompleksno gorsko stvarnost na raven preprostega pseudoekološkega problema, ki se ga lahko rešuje z lahkimi zaščitnimi omejitvami (brez trošenja javnega denarja), in si zastavlja kot cilj (kot beremo v širšem poročilu) »vzpostavitev osrednje razvojne osi, ki naj sloni na štirih največjih mestih v deželi«. Potrjuje se torej spontana težnja, ki privilegira ravnino.

Ta logika krepko učinkuje tudi zato, ker se naslanja na ureditev, ki je v Furlaniji zelo stara: gre za mrežo »rimskih centurij«, ki je segala le do ustja dolin in do meje z gričevjem, kjer je bila meja »civitas«, kar je ustrezalo ravninskemu gledanju.

Zamisлити bi se morali nad dejstvom, da se orografsko podobne pokrajine nahajajo v takem neurejenem položaju kot hribovito področje Furlanije *le v Italiji in v Franciji*. Jasno je, da je obema situacijama skupen »napoleonski« model centraliziranega

upravljanja oblasti, kateremu povsem ustreza tudi logika razdelitve na centurije oziroma rimskega lastninskega prava (čeprav gre seveda za nove variante).

Vse to lahko preverimo tudi ob dogajanjih v zvezi z ustanovitvi-jo gorskih skupnosti po zakonu 1102/1971. Zakonodajalec jih je pojmoval kot decentralizirane organe za programiranje in izredno upravljanje teritorija, v Furlaniji pa so ob njih uvedbi izpraznili inovativni naboj, ki naj bi jih ločeval od tradicionalnih državnih institucij, ter jih dejansko postavili na isto raven kot druge krajevne ustanove, jih reduktivno birokratsko usmerili in jim dali le malo operativnih možnosti.

Ta operacija ni povzročila kakih posebno relevantnih kulturnih diskusij ob upoštevanju zgodovinske stvarnosti, ki jo predstavlja hriboviti del Furlanije; med drugim je prav tu stoletna skupnostna življenjska tradicija ustvarila med ljudmi družbeno-kulturno dediščino, na katero bi se ti novi samoupravni organi morali naslantjati. Primer gorske skupnosti Val Pellice v Piemontu, ki črpa operativno moč iz valdeških zgodovinskih vrednot, ostaja tako osamljen.

Na tem mestu bo verjetno zani-

mivo, če zelo na kratko pregledamo, kako se pravkar orisane problematike rešujejo v predelih alpskega sveta, ki so geografsko ali kulturno sorodni Furlaniji, kot na primer v Švici, na Bavarskem, na Tirolskem, na Koroškem in v Sloveniji. Naj strnemo ugotovitve v naslednje točke:

- zgodovinska in ljudska osnova upravnih struktur, ki so obenem vodilni centri, v stalni opoziciji z zunanjimi centri odločanja;

- sprejemanje specifične gorskega okolja s pozitivnim vrednotenjem okoliščin, ki bi se na osnovi zunanjih modelov zdele negativne (višina, strmine, klimatske razmere itd.);

- simbioza med kmetijstvom in industrijo in visoka specializacija obeh na visoki (in večkrat pretanjeni) tehnološki ravni, z visokimi dodatnimi vrednostmi in dohodki, ki so med najvišjimi v Evropi, tudi zaradi družinskega turizma.

To so sedanji učinki razvoja, ki je koreninil na načinu življenja, ki je bil v zgodovini uveljavljen tudi v hribovitem delu Furlanije in še posebej v Beneški Sloveniji, v Julijskih Predalpah, kjer pa je vse to ostalo na ravni golega preživetja ali celo le spomina.

Brazililjni galop
(detajl)
1986

PRE MARIO LAURENCIG

ČUDOVITI SIN BENEČIJE

EMIL CENCIG

Na sred štuoblanškega britufa v dreškem kamunu od 20. obrila lieta 1989 počiva pod velikim križem, ku pastier med svojimi učicami, renik duhovnik pre Mario Laurencig, ki je pri Sv. Štuoblanku 55 liet na duzim opravljju svojo dušnopastirsko službo. Rieka ljudi, dva-tri tavžint peršon, ki so se zbrali iz vsieh kraju naše Benečije, Furlanije, Goriškega, Taržaškega in Slovenije na njegà pogreb, nie točila solzi iz žalosti za izgubo tega duhovnika, ampak iz hvaležnosti Bogù, da je dau naši Benečiji takuo vriednega in zaslužnega duhovnika.

79

Življenjska pot pre Maria

Pre Mario Laurencig se je rodiu 21. novemberja lieta 1908 v Ložanjovi družini par Pulerjeh, vas podbunieškega kamuna v Nediški dolin, ku parvi sin očeta Uština in mame Rože Macorig.

Karščen je bju v Landarski cierkvi; parvo Obhajilo je parjeu v cierkvi Sv. Ivana v Čele, v Landarski jami, zatuo ki je bluo treščilo v Landarsko cierku in jo poškodovalo. Štier lieta je hodù v osnovno šuolo v Tarčet, peto lieto se je preseliu za hlapca k svoji teti Tonini v Šenčur in hodù v šuolo v Čedad, naprej in nazaj par nogah.

Začutu je v sarcu božji poklic za duhovnika skuoze zgled klerika Antona Dorbolò Lukežu iz Varhà, ki je mlad umaru; skuoze Marijine andohta miesca maja; posebno skuoze sveto mašo, pri kateri je vsako ju-

tro pobožno in nadužno služu. Dvie liet tata in mama sta se uperjala njega volji, da bi šu v seminar, zavoyo ubuoštva, ki je bluo par hiši. Stopu je v videnski seminar, star 14 liet, lieta 1922. Izpite za sprejem v seminar mu jih je napravu po slovensko mons. Ivan Trinko.

8. luja lieta 1934 je parjeu mašniško posvečenje iz rok renkega videnskega nadškofa mons. Jožefa Nogara. 15. luja je molù parvo sveto mašo na odpartem pred cerkvijo Sv. Duha na Varhu. Pridigo po slovensko mu je napravu renik pre Jožef Simic iz čudne prižnice, ki je bla napravljena na stari lipi. Na podobico parve svete maše je zapisu latinske besede: »Omnia possum in Eo qui me confortat« (Vsegà sem zmožen s pomočjo Tega, ki mi pomaga). 10. vošta lieta 1934 je sparjeu dekret za vikarja pri Sv. Štuoblanku. Na sv. Rok, 16. vošta, je molù parvo mašo v štuoblanski cirkvi; na nediejo 19. vošta je paršu pa stalno k Sv. Štuoblanku in tam ostù do 17. obrila lieta 1989, kar je umaru po dugi boliezni v 80. letu starosti.

Zvestuo je služu svojim faram in zvestuo in radodarno pomagu tudi drugim faram: po smarti renkega Zdrauliča je hodù molit mašo na Liesa; po smarti renkega Saligoja v Oblico; po smarti renkega pre Sandrina Tomažetiča v Gorenji Tarbij; k Devici Mariji v Dreko, potlè ki je odšù pre Anton Domenis; od lieta 1934 do 1939 na Sriednje, čez Idarjo, v Goriško škofijo; kar je šu mons. Valentin Birtig za kaluniha v Čedad, lieta 1979, pre Mario je postau famoštar tudi dreške fare.

Goreči duhovnik

Par Svetim Štuoblanke pre Mario je pomeriu judi, ki so bli sparti med sabo zavoyo zdražb, ki so ble nastale po dušnopastirski službi prejšnjih kaplanu; predielu je faruž, ki je biu v slabem stanju; prenoviu in olieušu cirkvu, ki je bla stara in pokvarjena; nastavu cerkveni pievski zbor; učiu otrokè, s katerimi vsako lieto je napravju za pust vesele komedije; skarbeu je za mladino, s katero je v cirkvi, za velik tiedan, napravu pobožne teatre; obiskavu po hišah in špitalih bunike; opravljvu v cirkvi andohta; goreče oznanju božjo besedo; deliu svete zakramente. Dobar pridigar in požrtvovalen spovednik je rad pomagu tudi bližnjim in dejnim sobratom duhovnikam, vedno na razpolago vsiem. Sveti duhovnik popunoma povečen Bogù, brez pomisleku in grivanja, s svojo dobrotljivostjo, potarpežljivostjo in odkritosarčno ljubeznjivostjo se je zaljubu judem, ki so ga radi imieli za svojega duhovnika.

Neutrudan pomočnik vsieh judi

Pre Mario je skarbeu za vse potrebie judi. V cajtu hude zadnje vojskè,

ki je preplavla tudi naše kraje, prepričan, da narvenčja muoč na svietu je dobruota, kateri obedan se ne more upreti, brez strahù je postau prijateu in pomočnik vsieh judi, ki zavojo vojskè so tarpieli in bili v nevarnosti, brez gledat na njih oblieko, uniformo, govorico. Tu vsakem potriebnim je videu človeika, je videu Kristusa in mu pomagu. Skarbeu je pokopati vse martve, naj so bli Italijani, partizani, Niemci. Po vojski je skarbeu vekopati njih kosti in prepejati na njih rodne britufe.

Po vojski, da bi pomagu judem, ki so bli brez diela in zaslužka, je iskreno sodelovau z oblastmi dreškega kamuna in napravu številne kantierje diela in opravlju tudi kamunske kantierje diela. Z njimi je zgradiu cieste po vaseh, napejù električno luč, akvedote, zazidu blizu faruža veliki Mladinski duom (Opere Parrocchiali). Postau je puno liet sekretar kumetu (Segretario comunale dei Coltivatori Diretti); zadobiu penzione vsiem judem, ne samuo svoje fare in kamuna, ampak tudi družih vasi po Benečiji. Nie ofičiha v Čedadu in Vidne, od sodišča do paražona, od kvesture do prefektore, od sudajškega distreta do ofičiha diela in do raznih patronatu, kamor bi ne šu pre Mario, da bi zljajšu opravila svojim judem. Skarbeu je za ubuoge, za saruote, za nesrečne, jim odparu svoj faruž in jih sparjeu pod svojo strieho.

Zvesti sin Benečije

81

Pre Mario, ki se je rodii v slovenskobeneški, kumetuški, kristjanski družini, ki nie poznala ku samuo dielo, molitu, jubezen do svoje domače zemjè, do svojega beneškoslovenskega jezika, je ostù vse življenje zvest dielu, molitvi, zavzet in prepričan branitelj kulture in jezika in pravie naše Benečije.

Pred vojskò se je uparu, ku družii beneški duhovniki, neumni, nečloveški in nekristjanski fašistični politiki, ki je prepovedala lieta 1933 slovenski jezik in ga preganjala. Pejan je biu na vidensko kvesturo, kjer so mu zagrozili, naj se ne poslužuje vič slovenskega jezika v cierkvi, če neče priti v nesrečo. Pre Mario se nie udau grožnjam, kakor se nie udau po vojski, kar so nekateri judjè, ki so zamenili fašistično srajco, ne pa pameti in duhà, začeli napadati po časopisih in s pisanjem po ciestah in stienah hiš beneške duhovnike in tudi pre Maria, da so pruoti Italiji, da so titini, komunisti, da prodajajo Italijo, samuo ki so ostali zvesti svojemu jeziku.

Iz njegà sarcà in skarbì se je s sodelovanjem družih duhovnikov lieta 1966 rodii verski list »DOM«. Pre Mario je sodelovau pri vsaki kulturni beneškoslovenski manifestaciji, od »Dneva emigranta« v Čedadu do Kamenice, kulturnega srečanja med sosiednimi narodi. Pomagu je ustanoviti Beneško gledališče in biu dugo liet njegà predsednik.

Pre Mario nie zapustu nič pisanega na papirju, na karti. On je pisu v življenje naših judi, v njih sarcè. Nie pisu s peno, ampak s svojim življenjem in sarcam v luči in moči jubezni in dobruote, podoban Bogù, ki daje vse vsiem in ne sprejema nič od obednega, živa podoba Kristusa, ki je postau ves za vse.

NAŠA BESEDA

Trinbov
Koledar

Oči otroštva
(detajl)
1981

S STRANI MATAJURJA

*S strani Matajurja nebo se jasni,
po temnih oblakih spet sonce žari.
Pokonci, Slovenci, stopimo na dan,
veselo zapojmo, saj noč je za nam.*

*Za nam je trpljenje, ne bo več krivic,
korajžno v življenje iz večnih temnic.
Vsi bratje na svetu si dajmo roko,
nam sreča ljubezni razsvetli oko!*

85

*S strani Matajurja nebo se jasni,
po temnih oblakih spet sonce žari.
Pokonci, Slovenci, stopimo na dan,
veselo zapojmo, saj noč je za nam.*

Izidor Predan

ŽIVLJENJE

*Življenje naše skrivnost je:
brez nas rodi se in konča.
Trenutek je sedanji naš,
ki Bog sedaj nam ga podā.*

*Bog vedno bodi naša luč,
vodnica naša čista vest.
Vsakdanje naše delo bo
za nas sodnik na dan smrti.*

86

KRIŽANI KRISTUS

*Na križ razpet dva tisoč let,
Gospod, trpiš za celi svet.
Če grešni svet TE zataji,
rešenje svoje kje dobi?
Edini si Rešitelj TI,
na križ prubit za vse ljudi.*

VSTALI JEZUS

*Vezi smrti pretrgal si,
premagal greha sile si,
ko si iz groba, Jezus, vstal,
Gospod življenja in miru.*

*Ljudje na svetu pa trpè
v slepoti svoji le naprej
zaradi lakote in vojske,
ki neprestano greh rodi.*

87

*O Jezus, pridi spet na svet,
ljubezen svojo nam podaj.
kot brate, sestre vse ljudi
v naročje svoje nas združi.*

Emil Cencig

TA ŽIVA DUŠA

*Kako svit uri,
kako ufoli si, urusiščen gren,
sam si ne znam,
kuazani robot si.*

*Poti se poplačajo,
zih se krati,
duh merije,
na gorè si se ustavil,
uhe, oče si zažgal.*

*Dušo za roko si jel,
zís suncon si jo pujubil,
u vero si jo spral,
živa zame, zate,
limer je ostala.*

88

IGRA NEBEŠKA

*Zapihne vitar...
daleč skrito te nisè,
svetle luči, jasne glase.*

Igra nebeška.

*Obaljen snuan,
zbujen vidin, čujen,
tvoj zih, je na min,
skrito jube, zdravi,
žiujust daje, srce uri.
Kuazanje je na same,
zapihne vitar, risnost se kaže,
pod suncon, jasno use se budi.*

ZEMJA MA

*Ko usè muči, zemja ma,
ti zame učnika, mati si.
Ti sama si me udilila,
Na usaki vreme si me potehtala,
zakoj te jarbul...
ka ti si tela pudujet,
beše makoj zate,
nu od twiga duha.*

*Tvè gore so den libren oĝane,
za muret gledat, poznet,
lipjost, uežjost od maha,
ka uže tu ti zibile, ti potrošiš
pod to streho nebeško
za tve jude,
ki pujajo, jočajo, se smijajo, merjajo,
tu ni risnostjè od žiujostè.*

89

*Traunikavi, putokavi, usaka skala,
ko na vilažej se pribudjo,
nu žiujost pokazjo,
zame, to je den tuoj sami klic,
klic za mo dušo - zbudjost.
Tej na mati za roko me piješ
nu me jubiš, ziz to uižo,
ki sama ti znaš,
za pribudit mo serce,
da murej pet, živet ziz tabò,
zemja ma.*

VJERNAHTI

*Saj za en dan
čujmo se veseli,
zake u se stuorou Te, ke nosi
živinje še tiemu, ke marjé,
anu da besiedu ttiemu,
ke besiede niema!
Hodi čez njive
anu pušča za sabo klasje
anu morice.
Se je stuorou
med ilami burjev,
med nitmi trave po senožetih,
med orami naše doline.
Bratri,
pojdimu mu naproti
za potrusiti nje pesem,
zake ni rojstva
brez muzike.
Zapuojta Vi,
bukve, ščinkovci,
zake nas žalost je umarla,
anu vsaka souza je očiščena.
On je
glas živih,
ke zajema duše
anu kamenje!*

V.Č.

BERAČ IN RAZBOJNIK

EMIL CENCIG

Živel je v starih časih beneški berač, ki je hodil od vasi do vasi vbogajme prosit. Nekega dne je prišel na Stupico in prespal v seniku dobrotljive družine. Drugi dan so ga vprašali, kam bo šel beračit tisti dan. 91

»Šel bom,« je rekel, »skozi Predol v Prosnid.«

»Ne hodi,« so mu rekli, »skozi Predol, ker v hosti živi s svojo ženo orjaški razbojnik, ki žre vse tiste, ki mu pridejo pod rokò.«

»Jaz se ga ne bojim. Dajte mi, prosim, kos sveže skute.«

Dali so mu skuto in on je odšel. Sredi Predola je v hosti zagledal hišo z dimnikom, ki je kadir. Bila je hiša razbojnika. Splezal je na drevo in se tam skriral med vejicje, dokler ga ni odkril razbojnik, ki se je ustavil pod drevesom, pogledal gor in mu rekel:

»Kaj delaš? Stopi hitro dol!«

»Nikakor! Ostanem tu, dokler mi bo všeč.«

»Stopi dol, če ne vržem na tla drevo!«

»Jaz se te ne bojim. Glej: ali si zmožen kot jaz?«

Iz žepa je vzel skuto in jo začel z roko mrviti.

»Ali si sposoben mrviti marmor kakor jaz?«

Razbojnik ga je debelo gledal. Potem reče:

»Nikoli nisem poskusil. Ti si močan kot jaz, združiva skupaj naše moči in ves svet se bo tresel pred nama!«

Berač se je spustil z drevesa. Razbojnik ga je vprašal:

»Ali si lačen? Vstopiva v mojo hišo in moja žena nam bo skuhalo polen-

to. Koliko polente sneš?»

»Samo nekaj koščkov.«

»Tako malo?»

»Dragi moj, če se najem preveč, zadobim tako moč in silo pobijanja, da lahko zadavim tudi tebe!«

»O, ne! Pojej, kolikor hočeš, samo da me pustiš živega!« Ko sta pojedla, je razbojnik zagrabil železen drog, ki je tehtal vsaj 300 funtov, in rekel beraču:

»Poskusiva, kdo od naju vrže bolj daleč ta drog. Začni ti.«

»Ne, vrzi ga prej ti!«

Razbojnik vrže drog zelo daleč in reče:

»Pojdi po drog!«

»Figo! Kdor ga je vrgel, naj ga tudi pobere!«

Razbojnik gre po drog.

»Zdaj pa si na vrsti ti,« je rekel in ga dal beraču v roke.

Berač s težavo drži drog in polglasno šepeta:

»Dobro naj pazijo ljudstva dol pri morju...«

»Kaj mrmraš?« vpraša razbojnik.

»Pravim, naj dobro pazijo ljudje, ki prebivajo pri morju, saj vržem drog do tja dol. Če pade na glavo kakšnemu človeku, gorje njemu!«

»Pusti, pusti! Pojdiva zdaj po drva v gozd.«

»Dobro, pojdiva!«

Razbojnik je vzel s seboj svoje sekire, berač samo nož. V gozdu je berač začel rezati samo leskovke. Razbojnik ga je vprašal:

»Kaj delaš?«

»Leskovke nabiram, da jih uvijem in napravim butarnike, da zvežem drevesa pokoncu, jih izkoreninim in ponsem domov.«

»Ne, ne, ni mogoče!«

»Dobro! Tedaj začni sekati drevesa, kakor ti je všeč.«

Razbojnik je začel sekati. Ampak je tako silno zasadel sekiro v deblo drevesa, da je ni mogel več izdreti.

»Izderi jo ti!« je rekel beraču.

»Tudi jaz je ne morem sam izdreti. Poskusi razširiti režo z rokami in jaz bom počasi počasi izdrl sekiro.«

Razbojnik je dal roke v špranjo in z vso silo se je trudil, da bi jo razširil. Ko pa je berač umaknil sekiro, se je drevesno deblo zaprlo in ujelo roke razbojnika. Tedaj je rekel beraču:

»Teci v mojo hišo in reci moji ženi, naj ti da veliki in mali klin.«

Berač je tekel domov in rekel ženi:

»Vaš mož mi je rekel, da mi dajte veliko in malo vrečo denarjev. Prišli so trgovci in on bi hotel kupiti od njih nekaj živine.«

Žena mu je dala denar. Berač se ni vrnil k razbojniku, ampak jo je hitro

pokadil dol po Predolu.

Dol za Nadižo je srečal pastirja, ki je pasel svoje ovce, in ga prosil, naj mu proda eno ovco. Berač je z nožem prerezal ovčji trebuh, potegnil ven čreva in jih vrgel na sredo poti. Ovco pa je skril za grm in rekel pastirju:

»Če pride mimo velik in močan možak in te vpraša, če si videl človeka teči po poti, odgovori mu: 'Res! Videl sem ga. Ni mogel pa več teči. Tedaj si je razparal trebuh, vrgel proč čreva in potem začel teči kot veter.'«
»Dobro,« je rekel pastir.

Ko je razbojnik videl, da se berač ni vrnil in prinesel klinov, je pričel na vso moč vleči roke iz špranje v deblu. Toliko se je trudil in si hudo ožulil roke, da se je končno rešil. Ko je prišel domov, je vprašal ženo, ali je videla berača.

»Prišel je,« je rekla žena, »in me je prosil, da mu dam veliko in malo vrečo denarja, ker si ti srečal trgovce in si potreboval denar, ker si nameraval kupiti nekaj živine.«

»Ah, tisti preklet malopridnež me je nabrisal. Ampak ni daleč!« je rekel razbojnik in začel dirjati kakor konj dol po Predolu, dokler ni došel do pastirja.

»Ali si videl moža teči po poti?« ga je vprašal.

»Da, ampak bil je popolnoma zasopljen. Tedaj je vzel iz žepa nož, si trebuh razparal, si iztrgal čreva in jih zalučal na tla. Potem je začel teči kot veter. Mislim, da ga nikoli več ne dohitiš!«

Razbojnik je videl čreva na poti in pomislil, da bi tudi sam napravil tako kot berač. Vzel je iz žepa nož in si zadal tako silen udarec v trebuh, da je padel mrtev na tla.

Tako je beneški berač zbežal z denarjem, razbojnik pa je ostal mrtev na poti. Njegova žena doma še danes čaka, kdaj se bo vrnil.

Oktobrski večeri
(detajl)
1988

KAZALO

Marino Vertovec, Uvodna beseda	3
Enil Cencig, Voščila	5
Emil Cencig, Koledar	7

NAŠ MALI SVET

Ciril Zlobec, Kaj je Slovenija, kakšni smo Slovenci	23
Tomaž Pavšič, Prijateljska poslanica v Benečijo	27
Jožko Kragelj, Poslanstvo Trinkovega koledarja	31
Marijan Breclj, Trinkovo gradivo v Goriški knjižnici F. Bevka	33
Živa Gruden, Kam gre naš jezik?	37
Renzo Calligaro, Zgodovinski zapisi o cerkvi v Bardu	45
Mario Gariup, Dipalja ves v Kanalski dolini	51

NAŠI LJUDJE

Pavel Petricig, Izgubili smo učitelja	59
Simonitti Valentin Caharija (iz SPBL)	63
Graziella Dagna, O cerkvi Sv. Jerneja	65
Sonia Simonitti, Nekoč je bil malin...	67
Valentin Z. Simonitti, Slovenci v Terski dolini	69
Emil Cencig, Pre Mario Laurencig - čudoviti sin Benečije	79

NAŠA BESEDA

Izidor Predan, S strani Matajurja	85
Emil Cencig, Pesmi	86
Silvana Paletti, Pesmi	88
V.Č., Vjernahti	90
Emil Cencig, Berač in razbojnik	91

Zahvaljujemo se vsem sodelavcem in Videmski pokrajini, ki je prospevala k ponovnemu izidu Trinkovega koledarja. Vse, ki jim je Beneška Slovenija pri srcu, vabimo že sedaj k sodelovanju, da bo Trinkov koledar v prihodnjih letih še popolnejši, zanimivejši, bogatejši.

Kulturno društvo Ivan Trinko

TRINKOV KOLEDAR za leto 1992
Izdalo kulturno društvo »Ivan Trinko« - Čedad
Založila Zadruga »Lipa« s.r.l. - Špeter

Uredili: Marino Vertovec, Lucia Trusgnach, Živa Gruden
Odgovorni urednik: Mario Gariup

Grafična oprema: Pavel Petricig

Slika na platnici: Cerkev Sv. Lucije v Kravarju (foto M. Voncini)
Likovni vložki: Loretta Dorbolò

Tisk: Juliagraf - Premariacco - 1991

uff. sup.

S

TRINKOV koledar 1992

inv.št:

4957